

MAGYAR

PROTESTANS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI

FIGYELMEZŐ.

NEGYEDIK ÉVFOLYAM.

Hatodik füzet.

1873.

Junius.

I

A polgári házasság Franciaországban.

Mindnyájan jól tudjuk, hogy hazai lapjaink már darab idő óta széltire emlegetik a polgári házasságot s annak mint egyik szükséges reformnak vagy haladási mozzanatnak, törvényhozás utjáni behozatalát erélyesen sürgetik. Magának az országgyűlésnek kebelében több ízben történtek már felszólalások ez ügyben, s valóbæn ugy látszik, hogy a polgári házasság, még pedig a kötelező polgári házasság, mahólnap nálunk is be lesz hozva, de gondolatom szerént csak azon esetben, ha arra előleges beleegyezését fogja adni a római katolikus főpapság. Ez pedig nem fogja meggátolni a dolgot, mihelyest ez ügyben való engedékenységeért, számára bizonyos vizsonti szolgálat, haszon vagy előny stb. biztosítva lesz. Igy van ez másutt is néhol. Néhány évvel ezelőtt irták pl. hogy az osztrák kormány, illetőleg törvényhozás vezér-férfiai, azon feltétel alatt nyerték meg némely reformokhoz a hatalmas klérus hallgatag elnézését, hogy ennek számára a papi javak háborítatlan birtoklása az említett férfiak által határozottan biz-

tosított. Természetes, hogy ez sem ment valami nyilvános, lármás dobszóval, hanem szép csendesen, miként oly sok más egyéb is, a mai szabadelvű korszakban.

Bármiként induljon meg s végződjék hazánkban a polgári házasság törvény általi behozatalának ügye: anyi bizonyos, hogy ez bennünket protestansokat, különösen protestans lelkészeket is nagyban érdekel, mégpedig mind erkölcsi és vallási, mind anyagi szempontból.

Előre is megjegyzem, hogy nekem részemről, a polgári házasság ellen működni, legtávolabbról sincs szándékomban; sőt nyíltan bevallom, hogy az ellen az elmélet, a tudomány és evangéliumi protestáns vallásunk szempontjából, alapos kifogást tenni képes nem vagyok; erősen hiszem, hogy általa, a klérussal való sok vesződéseink, különösen a vegyes házasságok mezején, meg fognak szünni. Hogy azonban mindemellett is épen magának a kötelező polgári házasságnak behozatala, a mi hazánkban s épen korunkban időszerű és szükséges-e s gyakorlatilag könnyen kivihető-e: az más kérdés, — a melynek fejtegetését ezuttal mellőzöm.

Az én tisztem most, ez ügyben is az egyszerű ösmerteterjesztés. E célból szándékom a közelebbi időkben, midőn e folyóiratban reá egy kis tér jut, megösmertetni röviden, hogy miként áll jelenleg a polgári házasság ügye a föld különböző országaiban.

Ösmertetésemet Franciaországgal kezdem, mert ez az ország a polgári házasság voltaképeni szülő hazája s itt van az mind e mai napig a legmélyebben és legerősebben meggyökerezve.

Franciaországban már a nagy forradalom előtti időkben jöttek elő egyes esetek, amelyekben államhatóságilag nyilvánított érvényesnek oly házasság, amely minden legkisebb egyházi szertartás s lelkészi jelenlét nélkül kötött. Így pl. 1576-ban, maga a párisi parlament nyilvánított ítéletileg érvényesnek egy oly házasságot, amely nem templomban s nem pap, hanem a jegyző előtt kötött. Ugyancsak a nevezett főtörvényhatóság 1592-ben, törvényesnek nyilvánított egy olyan gyermeket, akinek atyja, a gyermek anyját a törvényszék előtt a maga nejének vallotta, noha

lelkész által vagy egyházilag egybeadva sohasem valának — Az ilyenek azonban csak rendkívüli és kivételes esetek valának; mert különösen a tridenti zsinat után, amely oly keményen hangsúlyozza a házassági ügynek kizárólagos egyházi jellemét, gyakori királyi parancsolatok jelentek meg, amelyek a római katolikusok házasságára nézve még csak árnyékát is távortartották annak, hogy ahhoz polgári hatóságnak vagy hivatalnoknak, mint ilyennek, legkisebb köze is legyen.

A reformátusokra nézve azonban, akik Franciaországban rendkívüli nagy üldöztetések szenvedtek, egy 1685. szept. 15-dikén kelt államtanácsi parancs azt rendelte, hogy köthetnek ugyan házasságot saját papjaik előtt, de mindenkor az illető községi bíró jelenlétében; a ref. lelkész csupán és egyedül a házasság egyházi megáldására tartozik szoritkozni; rokonok is csak a negyedik fokig lehetnek jelen; a házasság kihirdetésének s anyakönyvi hiteles bejegyzésének pedig, egyenesen a polgári hatóság előtt kellett történnie. Midőn azonban XIV-dik Lajosnak 1685. októberben kelt fontainebleaui parancsa, visszavette, eltörölte a nantesi edictumot, amely a reformátusoknak olyan amilyen szabad vallás gyakorlatot engedett, s még efelett a református lelkészeknek nyilván megparancsolta, hogy vagy római katolikusokká legyenek, vagy 14 nap alatt hagyják el hazájokat: ekkor a hazában bent maradt szegény reformátusok, érvényes házasságot csak római katolikus papok előtt köthettek, akik nem ritkán formszerűen áttérést követeltek a jegyesektől, mint mulhatlan feltételt az ünnepélyes és érvényes házasságkötésnek. Az ekként üldözött reformátusok közül tehát, sokan vagy idegen földre menekültek házasságot kötni, vagy az illető polgári hivatalnok a notárius előtt léptek házasságra. Ámde ezt, már 1697-ben ismételt királyi parancsok eltiltják, s csak egyedül az illető községi parókhuz azaz római katolikus lelkész előtt kötött házasságot tartják érvényesnek; a notáriusok előtt kötött házasságokat pedig merőben semmiseknek s az ezekből származó gyermekeket törvényteleneknek nyilvánítják. Érdekes, hogy az utóbbi királyi parancs kifejezése szerint, a polgárilag kötött házasságok „azon állapotra vinnék vissza a házasság sákramentomát, amelyben az, a pogányok

között volt, t. i. egyszerű polgári szerződés állapotára“; stb. „tendent a reduire le sacrament de Mariages dans l'etat ou il etait parmi les Payens, d' un simple contract civil.“ etc.

Természetes, hogy az ily rendeletek folytán, miután a protestánsoknak sem saját papjok, sem saját egyházi házasságkötésők nem volt honukban: nem voltak többé keresztelési, esketési és temetési anyakönyveik sem.

Az üldözöttek, ily szomorú helyzetben, folyvást gyakorta menekültek házasságkötés végett külföldre, vagy rengetegegbe, barlangokba, pusztákra. Végre XVI-dik Lajos könyörült meg a protestánsok nagy szenvedésein, amenyiben egy 1787. november hónapban kelt vallásügyi parancsában nyilván megengedé a protestánsoknak, hogy polgári jogaik biztosíthatása végett saját születési esketési és temetési anyakönyveket tarthatnak, házasságaikat pedig, ha tetszik a római katólikus lelkészek vagy azok helyettesei előtt, ha pedig ez nem tetszik, tisztán és egyedül az illető járás polgári hatósága, illetőleg bírása előtt köthetik. Az említett királyi parancs részletesen szabályozza mind a kihirdetést, mind magát a polgári házasságra lépést, mely utóbbi csak abban áll, hogy a jegyesek, négy tanuval megjelennek a bíró előtt és kijelentik, hogy ők törvényes és feloldhatatlan házasságra akarnak lépni s egymásnak hűséget ígérnek s ekkor a bíró, a törvény nevében, az említett minőségű házasságot a jegyesek között megkötöttnek nyilvánítja, polgári anyakönyvbe vezeti s azt mind a jegyesek, mind a tanúk aláírják. — Megjegyzendő, hogy mindez, csak a protestánsokra, vagy általában a nem római katólikusokra nézve történetelt így; mert a római katólikusok házassági ügyén, az említett királyi parancs legkisebbet sem változtatott.

A nagy francia forradalomról, miként sok egyéb, úgy a házassági ügy tekintetében is elmondhatjuk, hogy annak nyomain: „novus ab integro saeculorum nascitur ordo.“ Már az 1791. szeptember 3—14-iki francia alkotmány kimondja a következő nagyfontosságú tételt:

„A törvény a házasságot csupán polgári szerződésnek tekintti; a törvényhozó hatalom fogja megállapítani különbség nélkül minden lakosokra nézve azon módot,

amely szerént a születési, házassági és halálozási esetek nyilvánosságban tartatnak, s kimutatja azon köztisztviselőket, akik az ide vonatkozó adatokat elfogadják és megőrzik.“ — Tehát a házassággal együtt az anyakönyvek vezetése is egyenesen polgári intézménynek nyilváníttatik, a forradalom azon egyik főelvéből kifolyólag, miszerént az állam és államtörvények az egyháztól minden ponton a lehető legfüggetlenebbekké tétessenek.

Az 1792. augusztus 26-diki törvény első pontja megparancsolja, hogy azon lelkészek, akik a pár évvel ezelőtt kiszabott honpolgári esküt letenni vonakodnak, vagy ha letették visszavonták azt, tizennégy nap alatt távozzanak az országból s ha ezt magoktól meg nem teszik, deportáltassanak. Ezen törvény következtében nagyon sok lelkész eltávozott vagy deportáltatott az országból s ennél fogva igen sok községben nem volt többé, a ki az anyakönyveket vezesse és a ki előtt törvényes házasság köttessék. E bajon tehát az által segítették, hogy az alkotmány idézett pontjának ígérete szerént, 1792. szeptember 20-kán csakugyan kihirdettetett a törvény, amely a polgári házasságkötést minden franciára nézve egyetemes szabálylyá teszi.

Ezen törvény főpontjai következők :

Minden házasságkötést kihirdetésnek kell megelőzni, amelyet egy közhivatalnok végez a község házának külső főajtaja előtt, vasárnap délben, ha a jegyesek nagykoruak, azoknak; ha kiskorúak, a szüléknek, illetőleg gyámoknak lakóhelyén. Lakóhelynek azon község tekintetik, amelyben valaki, a legközelebbi hat hónapon keresztül félbenszakítás nélkül lakott. A kihirdetés a község házának ajtajára, illetőleg még más helyre is, írásban is kifüggesztetik.

Maga a házasságkötés a kihirdetés után nyolc nappal történhetik, a jegyesek egyikének lakhelyén a község házában, ennek nyilvános termében, ahol a jegyesek személyesen megjelennek, hozván magukkal négy tanut, éspedig ha lehet olyanokat, akik tudnak írni. Miután a közhivatalnok, a jelenlévők előtt mindazon okiratokat felolvasta, amelyek a jegyesek polgári állására, életkorára, stb. s a házasságkötés formaságára vonatkoznak; meg-

köttetik a házasság az által, hogy a szerződő jegyesek mindegyike hallható szóval kijelenti, hogy ő N. N.-t házastársul veszi magához. Ekkor a közhivatalnok, a jegyesek és tanuk előtt a törvény nevében kijelenti, hogy a felek között a házasság meg van kötve. Az egész tényt tüstént egy okiratban feljegyzi s ezt a szerződők, azok szüléi, jelenlévő rokonai és a tanuk aláírják.

Ezen házasságkötés, kivált az elsőbb években rendkívül egyszerűen, leverő hidegséggel és nagyon prózáilag ment véghez, minden legkisebb könyörgés, áldás, sőt egyszerű jókívánás nélkül, merőben gépiesen, néha-néha 30—40 párra vonatkozólag, egy füst s néhány perc alatt. Ha valamelyik pap, a polgárilag ekként megkötött házasságot egyházilag megáldani stb. merészelte, az, egy ideig igen nagy veszélynek vólt kitétetve.

Az 1802. ápril 8. kihirdetett törvényben foglalt ugynevezett organikus cikkek, az 1792-diki törvénytől egyezőleg, határozottan kimondják, artic. 54—55: „A lelkészek, a házassági áldást csak az olyanoknak adhatják meg, akik helyes és törvényes alakban bizonyítják azt, hogy házasságuk a polgári hatóság előtt már megkötöttet.” A lelkészek által vezetett esketési anyakönyv, soha és semmi esetben nem pótolhatja a polgári anyakönyv helyét, mert a törvény egyedül ezt tartja érvényesnek.

Mindezen elvekhez hű maradt maga *Napoleon* is, amidőn szentesítette a nevéről nevezett rendszeres francia törvénykönyvet, *Code Napoleon*.

Ezen törvénykönyvben, amelynek egy 1808-dik évi s az eredetivel teljesen egyező kiadása fekszik előttem, az V-dik cím, *Titre V.* szól a házasságról és pedig a következő tartalmu fejezetekben:

1. A házasság kötéshez szükséges tulajdonokról és feltételekről.
2. A házasságkötés alakzatáról.
3. A házasságkötés ellenzéséről.
4. A házasság megsemmisítése iránti kérelemről.
5. A házasságból származó kötelemekekről.
6. A házastársak kölcsönös jogairól és kötelelességeiről.
7. A házasság felbomlásáról.

8. A második házasságról.

Ezen V-dik Cim, 1803. mártzius 27-dikén, a VI-dik Cim pedig, amely egészen a házassági elválásról szól, 1803. mártz. 31-dikén hirdettett ki. A két Cim, az én példányomban a 144—311 §§-t foglalja magában.

Már csak ezekből is gyaníthatja a tisztelt olvasó, hogy a polgári házasság mivolta teljességgel nem abban áll, mintha annak ügyében a felek szeszélyétől, önkényétől függene minden. Egyáltalában nem! A polgári házasságban is igen részletesen és világosan meg vannak határozva a feltételek, jogok, kötelességek és mindenféle viszonyok.

Meg kell jegyeznünk, hogy a Code Napoleon-ban a házassági ügyre sok ponton vonatkozik még a II-dik Cim, mely a polgári anyakönyvekről (actes de l'état civil; a németeknél rendszeren: Civilstandregister) s a III-dik Cim, mely a lakhelyről (Du domicile) szól. Az előbbi, külön fejezetekben intézkedik a születési, házassági, temetési s a hon határain kívül lévő katonákra vonatkozó anyakönyvekről.

Bennünket most kiválóan a házasság polgári jellemének, vagyis a polgári házasságnak ügye érdekelvén, legyen elég e tekintetben a Code Napoleon-nak mai napig érvényben álló következő tartalmu pontjait említeni fel:

A községi főnök, vagy bíró, maire, s annak távollétében törvényes helyettese vagy megbízottja, a házasságra lépendőket két egymásután következő vasárnapon, a község házának ajtaja előtt, vagy ha a községnek háza nincs, saját lakhelyének ajtajakapuja előtt kihirdeti. Megnevezi ennek folytán a jegyesek személyes viszonyait: vezeték s keresztnévét, foglalkozását, magoknak s szüléiknek lakhelyét stb. stb. A megtörtént kihirdetés részletesen és szabatosan jegyzőkönyvbe vitetik s külön anyakönyvbe is bejegyeztetik. Egy kivonat pedig a község házának ajtajára vagy más rendes hirdetési helyre kifüggesztetik s az első hirdetéstől a másodikig folyvást ott áll. A második kihirdetés alól a császár vagy az illetékes hatóság felmentvényt adhat. — Hat hónapi (nem heti) folytonos tartózkodás kivántatik ahoz, hogy valaki valahol rendes lakosnak tekintessék. stb. Ha a jegyesek lakhelyénél fogva, a ki-

hirdetés több községben történt, az illető községi főnöktől bizonyítványt kell hozni, hogy van-e akadály avagy nincs. — Ha valakinek a célba vett házasság ellen kifogása van, ezt maga vagy törvényes megbízottja, írásban tartozik beadni s ez közöltetik mind az illető jegyessel, mind a községi főnökkel, a ki azt a hirdetési jegyzőkönyvbe bevezeti. Míg a kifogás törvényesen elosztatva nincs, a házasságkötés kemény büntetés alatt tiltva van.

A második kihirdetés után három nappal történhetik a házasságra lépés. A jegyesek azon községi főnöknek, aki előtt a házasság köttetni fog, tartoznak előlegesen bemutatni keresztleveleiket; ha ezt nem tehetik, hét tanu által aláírt és hatóságilag igazolt bizonyítvánnyal kell kipótolniok a hiányzó keresztlevél helyét. Bizonyítványt kell mutatni a kihirdetés eredményéről, illető esetekben a szülék, gyámok stb. beleegyezéséről.

A házasságkötésnek nyilvánosan, a jegyesek egyike lakhelyének községi főnöke előtt kell történnie, a község házában, négy férfi tanu jelenlétében, akik 21 évesnél ifjabbak nem lehetnek. A kötendő házasságra vonatkozó okmányok s a polgári törvénykönyvnek, a már említett Code Napoleon-nak, a házastársak kölcsönös jogaira és kötelességeire vonatkozó pontjai felolvasatnak; ezek után a községi főnök megkérdezi külön-külön a jegyeseket, hogy akarnak-e mint férj és feleség házasságban élni s ha igen-t mondanak: a törvény nevében kinyilatkoztatja, hogy közöttök a házasság meg van kötve.

Megjegyzendő, hogy miután a francia polgári törvénykönyv sehol nem mondja azt világosan, hogy a jegyeseknek a házasság kötésnél multhatlanul személyesen kell megjelenniök: a jogtudósok közt mai napig sincs véglegesen eldöntve, hogy vajjon megengedhető-e a helyettesítés avagy nem?

Azt azonban határozottan kimondja a törvény, hogy az oly házasságot, amely nem nyilvánosan s nem az illető községi főnök előtt kötöttett, mind magok az illető házaspár vagy azok maradvékai, sőt bármely érdekelt egyének, mind az államügyészek megtámadhatják, vagyis érvényét kérdésbe tehetik. — A főtörvényszéki döntvények oda mutatnak, hogy a nyilvánosság a legfőbb kellék, s még az, hogy a házasság nem a község házában kötöttett

s négy tanu nem vólt jelen, — nem semmisíti meg a házasságot.

A házasságkötésnek megtörténtét, az illető községi tisztviselő részletesen írásba teszi, s ezt mind magok a házasságra lépett felek, mind a tanuk aláírják. Általában és rendszerént senki sem tartatik törvényes házasnak, aki megkötött házasságáról, polgári anyakönyvi kivonatot előmutatni nem képes.

A büntető törvénykönyv 199—200-dik pontjai, igen kemény büntetést szabnak az oly lelkészre, aki megáldani merészel oly házasságot, amely polgárilag még megkötve nincs.

Mindezekből nyilván van előttünk, hogy miben áll tehát a franciáknál az a kötelező polgári házasság? Tudni illik: Bármiféle sorsu, helyzetü, rangu s vallásu embereknek, tehát pl. épen magoknak a protestáns lelkészeknek is, ha törvényes házasságra akarnak lépni, ezt, az ország polgári törvényei értelmében s elmulhatatlanul polgári hatóság előtt kell tenniök, s itt, t. i. polgári hatóság előtt a házasságkötés törvényessége és érvényessége teljes tökéletesen be van végezve. Hogy aztán, a polgárilag már házasságra lépett felek, házasságuk egyházi megáldatása végett mennek-e lelkészhez avagy nem? azzal a polgári törvény nem gondol semmit sem.

Cóquerel Athanáz, a párisi ref. gyülekezetnek 1868-ban elhunyt derék lelkése, aki egyházi beszédeiről s tudományos theologiai műveiről is dicséretesen ösmeretes, egy 1857-ben megjelent művében: *Traité des mariages mixtes*. Paris. Cherbuliez; a 4—16 lapokon, protestáns szempontból rendkívül magasztalja a polgári házasságot, azt mondja, hogy „ez a legdicsőbb és leghasznosabb azon törvények között, amelyeket a 89-diki forradalom hagyott a maradéknak.“ Szereti a nép, szeretik a protestáns lelkészek s eltöröltetéséről vagy aféle fél polgári, fél egyházi intézménynyé változtatásáról tudni sem akarnak. Igaz, hogy a polgári házasságkötés nagyon bölc s az elméletben, de teljességgel nem imposant, sőt nagyon egyszerű a praxisban; de ez, épen így van jól. Azt is említi, hogy 37 éves lelkézsége alatt csupán egyetlenegy példát tud olyat, amely azt mutatá, hogy a polgári házasságra lépett felek nem ösmerték el azt, hogy a házasságkötésnek vallásos

jelleme is van. Arra azonban voltak s vannak esetek, hogy vallás-talanságból és közönyösségből csakugyan mellőzték némelyek a polgárilag megkötött házasság egyházi megáldatását.

Az államnak és egyháznak egymástóli függetlenségéből önként következik, hogy az állam azzal nem gondol semmit sem, hogy a polgárilag már megkötött érvényes házassággal mit csinál az egyház a maga körében, míg t. i. az állam törvényeit tényleg meg nem sérti. Így történt, hogy a franciaországi reformált egyháznak mult évben tartott alkotmányozó zsinata, amint azt annak idejében mi is megemlítettük e folyóiratban, a reformált egyházi tagságnak egyik feltételül azt állította fel, hogy a polgárilag megkötött házasság egyházilag is megáldattassék; vagy más szavakkal az olyan református ember, aki polgárilag megkötött házasságának egyházi szertartás szerénti megáldatását mellőzi, nem tartatik a reformált egyház jogképes tagjának s presbyterségre stb. nem választható.

Ami már a franciaországi reformált egyház házassági liturgiáját illeti, az nagyon egyszerű, de egészen vallásos, s azon formulából van némi változtatásokkal módosítva, amelyet egykor maga Kalvin fogalmazott.

A házasság egyházi megáldatása rendszerént templomban történik. A házasfelek megállanak a szószék előtt s a lelkész így szól: „Segedelmünk légyen az Isten nevében, aki teremtette a mennyet és a földet! Ámen. — Ti azért állatok itt az Isten előtt, hogy áldását kérjétek házasságotokra s ünnepélyesen kötelezzétek magatokat, a házassági -kötelességek kölcsönös teljesítésére.“ — Ezután a lelkész így szól a gyülekezetnek: „Isten, ki az emberi nemzetnek atyja, megalkotván az egeket és a földet, lakhelyet szerzett az ember számára, az embert saját képére teremté s adott mellé, hozzája hasonló segédet. Ez volt a házasság szereztetése“ stb. stb. Egy két pontban röviden előadja a házasság isteni eredetét s a Jézus Krisztusnak e tárgyra vonatkozó nyilatkozatait. Ezek után nem esküformát mondhat el a jegyesekkel, hanem kérdést intéz hozzájuk külön-külön. A kérdés tartalma ez: „Ön N. N. nyilvánítsa itt az Isten előtt és ezen gyülekezet előtt, hogy Ön feleségül vette s veszi az im itt lévő N. N. nőt; igéri-e Ön, hogy

öt szereti, gondját viseli, iránta hű leend, miként egy keresztyén férj tartozik lenni az ő neje iránt, és amint azt az Isten parancsolja a mi Urunk Jézus Krisztusnak szent evangyéliomában? A nőhöz intézett kérdésben ezen pont is van: „Igéri-e Ön, hogy férjének engedelmeskedni fog minden jó és tisztességes dologban?”

A házasság „igen“-t mondván, a lelkész erélyesen inti őket, hogy fogadásukat soha el ne feledjék, éljenek a szent házasság köteléke alatt békében, egyességben, tisztességben; a családi isteni tiszteletnek szent szokását maguk között szakadatlanul fentartsák, mert ez, az élet küzdelmei között könnyebbülést, próbái között vigasztalást ad stb. Ezután a gyülekezettel együtt könyörög, kérvén az Isten áldását a házasságokra. Végre ismét a házasságokhoz fordulván így szól: „Az Isten, a mi mennyei atyánk áldjon meg titeket, engedje meg nektek kegyelmesen, hogy sok ideig élhessetek együtt boldogságban, szentségben s az ő félelmében és szeretetében. Ugy legyen! Menjetek el békeséggel; emlékezzetek meg a szegényekről; a békeségnek Istene légyen veletek.”

Ezekből láthatja a tisztelt olvasó, hogy francia református hitfeleinknél, a polgári házasságkötést rendszerént követni szokott egyházi szertartás, egészen bibliai vallásos tartalmu és szellemü.

Vajha ilyen volna az másutt s épen minálunk is!

Révész Imre.

II.

Néhány igénytelen szó a reform. vagy protestans egyletről és az egylet működését ellensúlyozó teendőkről.

A közelebbi évek hazánk jogtörténelmében korszakot alkottak. Új törvények hozattak, oly törvények, melyek nemzetünk ezred éves alkotmányát meggyengítették, még pedig a támoszlopok ledöntése által annyira meggyengítették, hogy azt az összeomlástól megóvni aligha áll többé hatalmunkban. A lajthántuli nemzet ügyének nemzetünk ügyéveli összeforrasztása volt azon khemiai

experimentum, melynek eszközlése kormány férfiaink feladatául felsőbb helyen kitűzetett; és melyet ők, az országgyűlési többség egyező véleménye s annak törvényes erőre lett emelése által végre is hajtottak. A birodalmi egység összetartó kapcsában, a közösügyi törvényben fogódzva, fönнен hirdetik a politikai uj hitvallás apostolai, hogy ők a reform terén állanak, a mit leromboltak az mind rossz volt, a mit alkottak vagy ezután alkotandnak mind jó, a kor-szellem igényeinek megfelelő, az európai államviszonyokhoz alkalmazott korrekt mű.

Nem tartozik feladatomhoz cáfolgatni politikai téves felfogásukat, cáfolatom ugysis egyes ember kiáltó szava lenne a pusztában s mint szakavatatlané, kevesektől is érdemesítettnek meghallgatásra: azt azonban nyiltan és határozottan kimondom, miszerint a haza bölcsei, midőn reformjaikkal gyógyíthatlan fájó sebet ejtettek a nemzet testén, nem számítottak a következményekre, nem különösen arra, hogy a reformálási vágyat egy külön téren, az egyház terén hivatalosan működő némely férfiakban is felébresztik, és azok, reform nézeteikkel egyházi életünkön, annak belnyugalmán, békéjén oly sebet ejtenek, mely könnyen elfekélyesedhetik s következményeiben előre ki nem számítható oly erős elvharcot, kedély forrongást idézhetnek elő, melynek lecsendesítése a társadalmi béke felett örködni tartozó kormánynak is elég gondot és aggodalmat szerzend.

Ki tudná megmondani, mi szállotta meg most nemzetünket? A hivnévszerzés dicsőségének ábrándos vágya-e, — a tulfelvilágosodás önhittsége-e, — erkölcsjavítási viszketeg és igyekezet-e, — a jézusi hitet összerombolni törekvő hitetlenség-e, vagy a pártszakadási viszály ördögi átka-e? Mintha miasma volna a légben, a társadalom minden rétegeihez tartozók közt, ragályos kórtünetekben terjed a reformálási vágy.

Ha van a szóknak divatjok, ugy a reform szónak most nagy divatja van. Ezt hangoztatja az országgyűlés kormánynyal tartó többsége; ezt sürgeti a céljaihoz nem jutható ellenzék; ezt hangsúlyozzák a pápai csalhatatlanság dogmává lett emelése által hitvallásukban magukat megszegyenitve érző müvelt római katholi-

sok; ezt némely nyugtalan szellemű protestánsok; ezt azok, kik a modern felvilágosodás előharcosaiul kívánnak tekintetni.

Leginkább ez utóbbiak reformtörekvése vonja magára a közfigyelmet.

Nem szükség elősorolnom azon nagy nevű férfiakat, kik Luther és Kálvin örök hírének dicsőségétől ösztönöztetve, Klio nyitott könyvében egy üres lapra számitanak; remélvén hogy az, világra szóló tetteikkel beiratván, föntartja neveiket — mint hit és erkölcsjavítók neveit — a jövő kor számára.

Egy nevet említek kivételesen, a Ballagi Mórét, ezt is csak azért, mert ő bontotta ki azon sok ideig és sokak által titokban himzett zászlót, melyre e divatos szavak irvák: **r e f o r m e g y l e t**.

Mintha hallanám az ellenvetést: igaz, hogy szándékoltatott e cím megállapítása, de nem állapított meg. Erre azt felelem: valamint az egylet célja most is az mi kezdetben volt, úgy a zászló címe is megvan, csakhogy óvatossággal protestáns egylet feliratu takaró alá van rejtve.

Kibontatott a zászló s tudjuk hogy nem kevesen esküdtek az alá, nem mint Jézus Krisztus hű vitézei, hanem mint a modern bölcsészet felkent bajnokai, harcolandók a szellem sötétség ellen, mely nézetük szerint a hittárgyaira nézve elboritá a mi elméinket.

Vajha ismerhetnök titkos esküformájok tartalmát, hogy abból következtetőleg tudhatnók mit akarnak s világosságban állna előttünk a cél melyre törekzenek.

Ez óhajtásunk azonban aligha fog sikerülni, miután működéseiket figyelemmel kísérve azt tapasztaljuk, hogy reformálási eljárásaikban rendkívül vigyázók. Elvtársaik előtt — illetőleg egymásközt — fénylenek, az elveiket nem osztók előtt pedig rejtélyes árnyékba vonulnak. Egymásközt érthetőleg fejezik ki magukat, hozzánk már oraculum kétértelműséggel szólnak. Értenek a titkoslámpás használásához, ha akarják világosságot árasztanak, ha akarják nemcsak mások de önmagok előtt is elsötétülnék. Sokat olvashattak az eleusisi mysteriumokról.

Ennek egyébiránt az lehet oka, hogy a forrás első stadiumában van s nem tisztult még meg a bor, melylyel meg akarják részegíteni a szellemi világot. Mondanom sem kell, miszerint Renan,

Straus s több ezekhez hasonló Krisztusellenes hitrajongók elme-
fitogtatásai műveikből szedetik össze az éretlen vadegres. Vár-
nunk kell míg zavaros hitnézeteik tisztulni kezdenek, a sajtóból
kikerülnek; várunk míg az új Jeruzsálem építéséhez tényleg
hozzá fognak.

Mikor szegezük ki — mint Luther egykor a vittembergai
vártemplom ajtajára — hittételeiket, nem lehet tudni; valamint
azt sem, mit akarnak vallásunk hittételeiből kitörölni; annyi azon-
ban előre sejthető, miszerint Jézus istenségének emberi
lángelműségre leendő leszállítása s a szenthá-
romság személy számainak kevesbitése, illetőleg
a hitágazat eltörlése egyik rejtegetett céljok.

Ez szerintök ama feltalált Archimedesi sarkpont, melybe ha
lábaikat vetik, csaknem kétezer éves szilárd állásából kimozdít-
hatni vélik a vallást és egyházat, mely Jézus Krisztusnak — mint
Isten fiának — szívet lelket kielégítő fönséges tanain, mint meg-
annyi sarkköveken nyugszik. Feledik hogy azon kő felett, melyre
a keresztyén, Jákóbként nyugalomra szokta fejét hajtani, Isten
angyalai örököden s bölcselkedésük vésője alatt nem porlik szét
a kő, sőt örök tartósságu oszloppá idomul. Számításon kívül ha-
gyák, mily nehéz, emberi erőt meghaladó óriási munka lesz, ki-
döntése azon élőfának, melynek gyökszájai földi világunk minden
részeibe elterjedvék és megerősödvék. Nem gondolnak arra, mily
sok ezermillio lelkeknek szolgáltatott az és szolgáltat ma is nélkü-
lözhetlen tápot s hogy könnyebben lemond a test a mindennapi
kenyerről, mint a lélek azon megszokott Jézusi hitigazságokról,
melyek őt az örökéletre táplálják.

Kemény fába vagták fejszejüket; ám lássák ha az, magokra
pattan vissza.

Boldogok valának a letűnt századok erőshitű fiai, kik a
Krisztus elégtételében bizva, az örökélet hite által erősítette,
lelki jutalmat remélve, nyugodtan hunyhatták le szemeiket, még
az izzó máglyatűz lángjai közt is a halál álmára. Mi lesz a most
vagy ezután élő nemzedékből; ha a reformerek által elszédítette,
elveti magától a váltság és örökélet hitét, melyekbe mint erős ár-

boczkokba fogódzva, könnyű volt eddig az életszenvedések tenger viharait kiállanunk.

Mi lesz belőlünk ha a hitetlenség árvize elborít, ha a kételyek elveszik tőlünk a Jézust mint Isten fiát, s adnak helyette egy pusztá embert, egy lángelméjű erkölcstanítót. Elveszik tőlünk a mennyet és adnak helyette egy rideg öröksirt; elveszik ejjeink álmait, nappalaink örömét és lelkeinket az Isten nélkül érthetetlen könyörte-len természethez utasítják.

Hát mi magában az a természet, mi az annak vizsgálatából merithető ismeret? Egy kiirt betű a mindenség titkainak sötét szövegű nagy könyvéből. És kinek kezében van e titkos könyv? nem annak kezében-é, kiről tiszta fogalmat egyedül Jézus után birunk; kiről a természet legnagyobb buvára Newton is — ki a harangszó hallására imádkozni szokott, — bevallotta, miszerint az ő egész természettani ismerete az Isten titkaihoz mérve csak egy harmatcsöpp a nagy tengerben.

Ha Newton minden mély bölcsessége és természettudomány-bani jártassága mellett is tisztelettel hajlott meg a Jézusi hit magasztos fönsége előtt, melynek nyomán, — nem pedig a természet után, — ismerte és tisztelte az Istent, annyira, hogy a harang ün-nepélyes hangja által is imára buzdított: szabad-é nekünk, kik természettani ismereteinket nagyrészbzen az említett bölcsnek kö-szönhetjük, szabad-e mondom a természetet bálványoznunk s az annak vizsgálatából merithető ismeretre alapitanunk hitünket, vagy — más szóval — elég-e csak azt hinnünk mit a természeti törvényekkel összeegyeztethetőnek találunk. Elég alapja-é hitünk-nek a természet? ha igen, akkor a kijelentést nélkülöző rideg racionalisták hibájától nem vagyunk mentek.

Czélhoz vezet-é az erkölcsiségnek hitünk fölébe emelése? A félreismert vagy üldözött erény vizsgálatására elég lesz-é a tiszta és nemes önérzet nyugalma-ra való hivatkozás, ha az ember, mig egyfelől tövisekkel rakott életutján hálátlanságnál egyebet a vi-lágtól nem várhat: másfelől a Jézus ígéreteiben sem bizhatik, ér-dem elismerés és jutalombani részesülésre Istennél nem számít-

hat? A bűnös vad szenvedélyének elfojtására elég lesz-e a becsület elvesztéséveli fenyegetés? és ha nem, ha dacára ennek végrehajtja gonosz terveit: mi nyitja meg sötét kebelét, hogy bánkódó szívéhez juthasson a Jézus által hirdetett Isten irgalom reményének enyhe sugára? Feleljenek meg erre a reformerek, vagy protestáns egyleti tagok.

Azt lehet sejteni, mintha a reformerek elébbvalónak tartanák a hitnél a jócselekedetett s főtörekvésük inkább az erkölcsiség, mint vallásosság élesztésére irányulna. Ha ez áll, azt kérdem én tőlök: magamhoz ölelhetem-e elég erősen az erény karjával emberi rendeltetésem törvényeit, ha másik karom, a hit karja, lekötve van? Mig egyik kezem az áldozni kész szeretet nemes munkáit gyakorolja; hogy állhatok ellent a hitetlenség s ezzel együtt járó erkölcstelenség ostromainak, ha hitem karját, melylyel eddig az élő Krisztusba, az ő hit és erkölcsi elveibe fogódtam s e fogódzás következtében lelki erőt nyertem, megmozdítani nem bírom?

Hit és erény, két egymásba fogódzó, egymástól elválaszthatlan lánc szemek.

De tegyük fel, hogy egy rideg bölcs hit nélkül is erényesen futhat életpályáján, kérdem én, hogy az általa gyakorlandó erény, — mely a hívőknél Isten és emberre való viszonyulásaiban, a hit és ezzel szorosán összenőtt erkölcsiségben leli fel alapelveit, — birhat-e egy Krisztusban hívő ember erényeinek kellékeivel? Bizonyára nem. A Krisztusban hívő ember erényei mindég magasabbak lesznek, mert a tökéletes példaadó erényei utánzásának jellegével bírnak; amazéi ellenben csak az emberi okosság által kiszabott törvények szűk körében forognak, figyelmen kívül hagyásával az Istenember Jézus példájának. Tegyük fel, hogy egy rideg bölcs hit nélkül is — sőt talán éppen azért, mert hite nincs, — stoicus egykedvűséggel, mosolyogva néz a sirra, mint az örök enyészett örök hajlékára; hát egy a tudományok csarnokának alsó lépcsőjéhez sem vergődhetett ember, ki teljes életében másért verjétekezett, ki mig kenyeret adott a bölcs kezébe, addig maga nélkülözött; nyomoruságos életének végperceiben mosolyogva nézi-e a sírt, miként a bölcs? vajjon mosoly helyett nem csüggettség árnya borul-e arczára; nem átkozza-e meg születése óráját,

ha azon tudalommal kell sirba lépnie, hogy az, véget vet ugyan küzdelmeinek, de véget vet egyszersmind egy más jobb élet felőli reményének is.

A szerencsétlen életviszonyok, csapások és szenvedések sulya alatt megtört lelkek, hányszor nyertek új erőt, üdülést, a jézusi hit magasztos ígéreteiből, midőn már közel álltak a kétségbeesés örvényéhez, hogy abba elmerüljenek. Így lesz-e ez ezután is? mondják meg a reformerek!

Hogy a jézusi hit ígéreteiben a kétségbeesés fájdalmai ellen mily hatalmas gyógyerő rejlik, annak bebizonyítására szabad legyen tapasztalataimból egy példára hivatkoznom. Azt hiszem felolvasásom csekély értéke nem veszt egy kis kitérés által.

Nagy-Váradon 1854-dik év őszén, rablási bünténnyel vádolt s halálra ítélt két katonát kellett vesztőhelyre kísérem. A várbeli siralomház előtt, kora hajnalban megperdült az indulásra jeltadó dob. A szerencsétleneket karjaimra öltve elindulánk. Előtünk sűrű oszlopsorokban gyalog katonák s szabadságharcunk legyőzőire emlékeztető zsandárok, mellettünk és utánunk nehéz lovaikon vértések léptettek; körülvételre sűrűen hullámozó kíváncsi néptömegektől. A posztóval bevont dobok tompa hangon dobogtak, a hangtölcséreikben bedugott trombiták idegrázkódtatólag szóltak. Mindez rendkívül kellemetlen hatást gyakorolt. Nem csuda ha a két bus vitéz ily megtiszteltetés rémes pompájától megirtózkodott. A mint a városból kiérve, feltárult a vesztőhely előttünk, az egyik katona vállamra hajtva fejét, keservesen sirni kezdett. Elérkezé nyülése okát kérdeztél s kérdésemre azon feleletet nyervén, hogy elkövetett vétke miatt a lelkiismeret kinozza s fél hogy Isten sem bocsátja meg vétkét: hozzá fogtam a vigasztaláshoz, biztatam hogy ha bűneit megbánja, Jézus érdemeért számíthat Isten irgalmára; felhoztam előtte a megtért bűnös példáját s Jézus vigasztaló szavait, melyeket ahoz intézett. Biztató szavaim után fagyos mosoly vonult el ajkain, de csakhamar mintha más lélek szállotta volna meg, dolmánya kigombolásához fogott s magánkivüli elragadtatással kiáltotta: most már nyugodtan halok meg, golyót bajtársak! A másik katona, ki egész úton lecsüggesztett fővel, némán, hallgatagon lépegetett melletttem, e jelenetre forrón

megcsókolta kezemet, s könyveitől nedvesültnek éreztem azt. Biztató vigasztaló szavaim hatottak.

A halálítélet végrehajtása után, a vesztőhelyről hazafelé indulva, azon gondolattal foglalkoztam, hogy pályámról — melynek kezdetben is ily megrendítő functioi vannak, — lemondok. Főnököm észrevette izgatottságomat s kedélyhangultomat változtatni kívánó szándékkal így szólott: felette nehéz de egyik legmagasztosabb functiója a lelkésznek a halálra ítélték elkészítése s ki a fásult keblekre hatva vigasztalni tud, az, működéséért nem közönséges jutalmában részesül öntudatának. E szavakra miután éreztem, hogy Jézus bünbocsánatot ígérő szavaira történt hivatkozásom a szerencsétleneknél célját nem téveszté, sőt vigasztalólag hatott: könnyebben lélekzettem, s elhatároztam magamban megmaradni választott pályámon. Így vagyok maiglan a Jézus Krisztusnak méltatlan de hivatalos szolgája.

És most kérdem én az erkölcs mezején erénykalászkodására számító reformereket, hogyha hasonló esetben — mely minden erélyességük, káromláselleni egyletek, erénytársulatok, erkölcsjavító intézetek sat. létesítése mellett is előállhat — vigasztalniok kell a szerencsétleneket: honnan veszik vigasztaló szavaikat? A holt Krisztustól talán, kit isteni méltóságától megfosztott emberré tettek? Az emberjézus szavai aligha birandnak oly fájdalomenyhítő erővel, minővel addig birtak, mig istenségéhez a kételkedés árnya nem férhetett. Vagy a szentírásból veszik a vigasztalást azon könyvből, melyet meseszerű emberi hagyományok tárházának tartanak? Aligha feltalálják abban azon hatást, melylyel az, mint hitünk szent és hiteles kutféje eddig birt, s melylyel az életküzdelmekben elfáradt ember lelki szenvedéseit sikerült eddig enyhitenünk, sikerült a csapások sulya alatt roskadozókat vigasztalnunk.

De mit beszélek én vigasztalásról, hiszen a reformerek gyánitható nézete szerint nem leend arra szükség, ha az emberinem lelki szemeiről a hájog majd leesik; ha a természettudomány kellő magaslatára emelkedve átlátandja, miszerint a világ előállása, elmulása, az ember eredete és örökélete felől eddig szentül hitt bibliai igazságok, a természeti őserők és törvények ismeretével, ta-

pasztalással s józan észszel ellenkező gyarló emberi koholmányok Nem leend arra szükség, ha az ember *énjének* teljes ismeretére eljutand. Szerintök akkor más világnézet tárul fel az ember előtt; úgy tekintendi az életet és földi sorsát, mint azt természettanilag s bölcselmi szempontból kell tekinteni; nem vár attól sokat, nem remél, nem vár a sirontul semmi természetfelettit, mind a jelent mind a jövőt illetőleg megnyugszik fatumszerű sorsán s nem szükségel vigasztalást, ha szinte az elmulás változhatlan törvénye szerint örökre meg kell is semmisülnie.

Tegyük fel hogy eljön az idő, midőn Darwin tanai az egyetemes emberiség által közönségesen elfogadott hiteles tanok lesznek: hát addig míg az egész föld természettudósokkal lenne benépesítve, a magát majomtól származottnak hinni nem akarók lelki szomját — mely szomj egy oktalan állatban sem észlelhető, — mi óltja el? igen! különösen a feltámadás, halhatatlanság és örökbíldogságot illetőleg mi óltja el; ha Jézus ígéreteiben nem bizhatik, ha ezek folytán Isten mindenhatóságától és jóságától semmit várnia nem lehet?

Attól tartok hogy a modern bölcsek e kérdésre hideg közönnnyel ezt találják mondani: a célbavett vallástisztítási mozgalom befejezéséig, míg új ég és új föld lenne, azaz míg az ő érvényre emelkedő bölcséletük nélkülözhetővé sőt elvetendővé tenné a keresztyénség évezredes hitét; szabad mindenkinek azt remélni és hinni mit akar. És ha ezt mondják — mit valószínűleg mondani fognak, — ha a kijelentést nélkülöző észvallás világvallássá leendéseig, szerintök is szabad kinek-kinek benső meggyőződése szerint azt a vallást követnie mely lelki szükségleteinek leginkább meg megfelel: nem tudom elfojtani megütköző csudálkozásomat a fölött, miért fejtenek ki — mintha minden más nézetet elnyomni akarnának, — egyletük népszerűsítése és terjesztésében oly nagy erélyt és buzgalmat; miért zavarják meg új tanaikkal a hívők lelkinyugalmát; miért nem hagynak békét az ellennézetűeknek; miért ólcsárolják és kisebbitik sértő kifakadásaikkal az őshithez ragaszkodókat?

Félnek talán, hogy új hitök — hacsak rohamos gyorsasággal és széles körben el nem terjed, — nem szilárdulhat meg az őske-

resztyénhit mellett. Félelmük nem alap nélküli, elfogultság nélkül kimondhatjuk, miszerint nézeteiknek nem kedvezők a körülmények. Dehát miért nem maradnak mégis a kezdetnél, miért mennek tovább, hiszen tudhatnák azt, hogy köszálon épült a jézusi hit temploma, s nem érhetnek fel ahhoz a gyarló emberi bölcsélet zavaros hullámai; tudhatnák azt is, hogy a jézusi hit vezérfonala nélkül a theologia tere oly labyrinthussá válhatik, melyből a vizsgálódó emberi okosság, — kiindulási pontjától mindinkább messze tévedvén, — kivergődni, a szövevények sűrűségéből tisztásra jutni soha nem fog.

A vetnivaló mag még sehol sincs, vagy elrejtve hever, és ime mégis egész területeket akarnak a hívők földi országában elfoglalni az új ugarat szántani szándékozók, a nélkül hogy meggondolnák, vajjon alkalmas lesz-e a talaj az ismeretlen maghoz, melynek termő képességét ők magok sem látták. Nem mondják ki a reformerek mit hisznek, sem azt hogy a velök tartók mit higgyenek, és mégis hivek halászásában, lelkek hódításában törik fejüket s bár nyílt ellenzésre találnak, elég merészek működésük után sikert remélni. Tán csak nem a reformszó hangzatosságától — mit a magyar prot. felekezet elszédítésére kigondoltak, — várják a sikert?

Sokszor és sokféleképen megkisértett felekezetem, mely más felekezetek feletti tisztult hitnézeteid, autonomicus egyházigazgatási jogélvezeted s protestáns léted iránti méltó de szerény önértettedben másokat eddig felülmúltál; te hallgatnál a bizonytalan zengésű trombita szóra, te, és épen most, midőn eléggé elfoglalhat szerencsétlen politikai helyzeted feletti hazafiui aggodalmad, szemmel látható levén a nem érdemelt sír, mit a nemzeti önállóság és függetlenség számára a politikai reformerek ástak. Megkisértett felekezetem! nem látod-e hogy a vallási reform eszméket fönnen hirdetőik, többnyire azon táborhoz tartoznak, mely a haza kipótolhatlan kárára, minden közjogi kérdés megoldásánál feltétlenül hódol a kormány akaratának? Nem látod-e hogy a protestáns egyesület vezérférfiai, csaknem mindnyájan azon politikai zászló alatt állnak, melynek halálsárga színével az ellenzékhez tartozó igazi protestáns ember megbékülni soha nem tud. Ezekről várnál te valami jót és

üdvöst, hiszen amiut szemelláthatólag tévedtek politikai nézetükben, épen úgy tévedhettek sőt — kimerem mondani — tévedtek vallási nézeteikben is; és valamint állambölcseletük előbb-utóbb megbosszulandja magát, úgy vallási reformjok sem kerülheti el a maga szomorú sorsát. Magában hordja az az enyészet magvát. Bármily elfogulatlanul gondolkozzunk is, tartós jövőt annak nem ígérhetünk, már csak azért sem, mert nem teszük értetetővé céljokat: enélkül pedig képtelenség azt várniok, hogy zengő szavak, mint madársip csáló hangja után vakon rohanunk lépvesszőikre.

Az örök emlékü 1848-dik évben, egyetlen szó, ez egy szó: szabadság, felvillanyozta az egész hazát, e kedves szó hallására tudta a magyar mit kell tenni s meg is tette kötelességét. Hogy nem találjanak a reformerek vallás forradalmi szándékuk kifejezésére Ballagi Mór nagy szótárában egy alkalmas szót, mely oly varázs erővel ragadná meg a lelkeket, mint a nagy jelentőségű „szabadság“ szó. Eddigi beszédük nem egyéb zengő érc és pengő cimbalom hangjánál, melynek igaz értelmét venni nem lehet. Azt azonban a legeggyűbb ember is láthatja, hogy szép hangzású szavaik nem egyebek, mint fényes takarói a meztelenségében még most fel nem mutatható célnak; láthatja, hogy azok nem hű kifejezései az alapelvnek, melyre kedvező körülmények között építeni akarnak.

Miért nem őszintébbek, akkor inkább lehetne remélniök, hogy tért nyerendnek reform eszméiknek. Így azonban ne csudálkozzanak, ha bölcseletük bolygó fénye után, mindenki vakon futni nem kíván.

Ha érthetőleg szólnának és azt mondanák: célunk a lankadó vallásosság felrissitése, de a változhatlan jézusi hit alapján és az örök érvényű evangelium szellemében. Ha azt mondanák: nem szándékunk az eddig vallott hitigazságokat megritkítani, sőt akarjuk azokat épségükben megtartani, csupán a régi irány divatból kiment szavainak homályos burkolatából kívánjuk kifejteni, más szóval, érthetővé és könnyebben felfoghatóvá tesszük azt, mi eddig nehezen érthető volt. Ha azt mondanák: mi a népet a mivelttség kellő magaslatára emelni, az erkölcsiség útján tökélyesbiteni akarjuk s e tekintetben mindent megteszünk az értelem és erkölcsi

érzés fejlesztésére az iskolákban; de midőn ezt testzük, a célszerű nevelés kiegészítő és nélkülözhetlen feltételül ismerjük a vallásosság idejekorán szívbe oltását is; ugyanazért nem ítéljük el és nem ostorozzuk a céljaiaknak megfelelő felekezeti vagy vallásos szellemű iskolákat, a magasztalt községi iskolák népszerűsítésének rovására.

Ha ilyenféle programmal álnának elő, ki volna az, ki abban hivatási feladatára nem ismerne. Nem képzelek oly elfogult protestáns lelkészt, ki segédkezet ne nyujtana a szent célu munka kivitelére. Miután azonban ezt nem teszik, miután hiányzik náluk az őszinteség; legtöbben közölők nem úgy szólnak és irnak, mint gondolkoznak; a kik pedig valamenyire bátrabbak és nyílt kifejezést mernek adni törekvéseiknek, arról győznek meg minket, hogy a keresztyén vallás főbb hitágazatainak hívésében velünk nem tartanak, sőt tőlünk elválni akarnak: nem lehet nekünk közönyösen vennünk az egyházi életünkbe vágó fontos ügymozzanatot, anyival inkább, mert az idő jelei véstjéslólag éber figyelemre intenek. Milyenek az időjelei, jellemzőleg írja le egy jeles róm. kath. hit-szónok — Mindszenti Gedeon. — „Nem mondok ujságot — így szól — ha azt mondom, hogy napjainkban a keresztyén hitet keresztyének ellen kell védelmeznünk, hogy az egyház, kénytelen jogait azok ellen őrizni, kik anyai emlőin nevedektek s oly vádakra felelni, melyeket önhivői szórnak re á. A társaságtól kezdve, mely a kunyhóban gyűl össze, azon zárt körig, mely a salonok szőnyegét tapossa mindenütt kedvenc társalgási tárgy: gúny a hit ellen, gúny az egyház ellen, gúny a hit hirdetőik ellen. A közönyösséget nem is emlitem, mely hitelveinkkel a középszázadokba utal vissza, mintha nem is illenénk azokkal a mai felvilágosodás csinos arany ráájába. Honnet van ez, honnét e valóban gyászos állapot? Onnét, mivel a Krisztustalan keresztyéneknek, kik a hitet, egyházat ostromolják, semmi meggyőződésük: nekünk pedig, kiknek azt mindenáron védelmeznünk kellene, gyáva meggyőződésünk van.“

Valóban több lelkierő, több erély és bátorság kell hitbéli meggyőződésünk kifejtése és védelmezésére, mint mennyivel eddig rendelkezénk.

De mit kell hát megelőzőleg tennünk, hogy készületlenül ne találassunk, ha ne talán elég erőseknek hívén magokat az új protestansok, rejtegetett eszméik és hitelveikkel sikra mernek szállni, megküzdendők velünk, kik zászlójok alá állni azért nem akarunk, mert határozottan a Jézusnak, mint Isten fiának, hitzászlója alatt állunk.

Nézetem szerint nekünk, kiket hitörökül, lelkipásztorokul rendelt a gondviselés, legelső kötelességünk lelkészi értekezleteket tartani, azokban az egyházi életünkbe felmerülő s dogmáinkba ütköző hitnézetek megvitatására tért nyitni.

Ha a reformerek egyleti gyűléseket tartanak, nekünk is szükség többször összejönnünk, nem csak azért, hogy egymást felismerjük és megtudjuk kik tartanak és kik nem tartanak velünk: hanem azért is, hogy szellemi működésünkről életjelt adjunk, ébrenlétünk örökösünk felől az ellentábort meggyőzzük, határozatilag kijelentvén, miszerint mi hisszük az evangéliumban foglaltakat s ez evangélium alapján úgy hirdetjük a megfeszített, meghalt és feltámadott Krisztust, hogy legutolsó hallgatónk is habozás, kételkedés és utógondolat nélkül elmondhassa: tudom kibem hittem: az én hitemet megtartom ama napra.

Ohajtando volna egy a köznép értelméhez, felfogásához alkalmazott vallásos tartalmu olcsó egyházi lap szerkesztése és annak minél szélesebb körben terjesztése. Tudom, hogy az általánosan tapasztalt közönyösség s egyházi irodalom iránti részvétlenség miatt kellő pártfogásra kezdetben e vállalat nem számíthat: de azt is tudom, hogyha a lelkészek és tanítók ügynökei lennének mintegy e vállalatnak, szóval annak megkedveltetése és terjesztésében a szerkesztőséggel lelkiismeretesen közreműködnének: buzgalmuk nem maradna siker nélkül, sőt az, úgy anyagilag, mint szellemileg gyümölcsözővé válhatnék. E tárgybau az egyházkerületi gyűlésen indítvány lenne teendő.

Ohajtandó volna, ha symbolicus könyveink szövege érthetőbbé tétetnék, a mai irány szabályai szerint új alakba öntetnék s

kellő magyarázattal elláttatnék. Ha nem csalódom, e tárgyban tétetett ugyan már intézkedés s némelyek felszólítottak e korszerű csak nem halaszthatlanná vált munkára. Hol késnek az éji homályban? Az egyházkerületi gyűlés által sürgetnünk kellene őket.

Ohajtandó volna, ha a templomi szószékből — mely hasonló a beszélő csipkebokorhoz — az Ur szava hatályosabban hangzanék, felrázandó álmaikból a közönyösöket, a hitben és vallási kötetelmek teljesítésében lankadozókat.

A mai egyházi beszédek, tartalom és irányra nézve nem olyanok mint a régiek valának. Az egyházi beszédek még e század elején is a hit tárgyaival foglalkoztak; a több versekből álló vezérigé analytice fejtegettetett s így az egész beszéd, mondhatni az alapige értelemét teljesen kimerítő hittani értekezés volt: a záradék rendszeren tárgyhoz alkalmazott intést foglalván magában a hivekhez; miként teljesítsék ez vagy amaz vallási kötetelmeket. A mai egyházi beszédek többnyire erköcsi tartalmuak, a hit ritkán tárgya elmélkedésünknek, pedig nem ártana a hit hamvadozó tüzét olykor-olykor felszítani, nehogy végkép kialudjék. A biblia magyarázat szokásból kiment; egyházmegyénkben alig egy két helyen divatozik.

Távol legyen tőlem, hogy a káté magyarázat szükségét be ne ismerjem, föntartandónak vélem a magyarázatot, de nem látom át, miért kelljen azt minden vasárnap tartanunk. Nem célszerűbb volna-e — csupa változatosság kedvéért is — olykor olykor bibliát magyaráznunk; nem inkább föntartatnék-e így a figyelem, mint az örökös kátémagyarázat által, mely tapasztalás szerint, a minden évben előforduló ismétlés miatt, elveszti érdekét s mákonyszerű hatással álmra szenderíti a különben is délután arra hajlammal bíró hallgatóságot.

Im ezek lennének főteendőink a hivek lelkeiben többek ismételt itélete szerint, elhalványodott hit felelevenítésére. Hogy a hit elhalványodott, az kétségbevonhatlan tény: de ennek okát én nem abban találok, hogy a lelkész a theologiai tudományossággal nem foglalkozik. A nép egyszerű, de szentiráson alapuló hittudalmának föntartásához nem multhatlanul szükséges külföldi egyetemeken szerzhető különbféle dogma-

tikai nézetek tudása, mely egy hittanszaki tanár szerint, összevéve nem egyéb elmefuttatási zagyvaléknál. Szerintem elegendő annak megtartása és értékesítése is, mit honi theologiai intézetünkben, nem nagy nevű ugyan, de körülünk kifejtett érdemeikért hálás emlékezet és tiszteletre méltó tanárainktól hallottunk és tanultunk.

A mai lelkipásztorok teendőikben nem hanyagabbak a régi-eknél; harckészen állnak ők, mikor az egyházat veszély fenyegeti; nem alusznak, mikor nyájaik felett örködniük kell, s ha mind e mellett mégis élőviz forrásától távozni látszik a nyáj, ennek oka nem buzgóságtalanságuk vagy erélytelenségükben, hanem a politikai kormányzat idétlenségében, a gyakran változó kormányformák és férfiak intézkedéseinek fonákságában keresendő. Az egymást váltogató kormányok 1848 óta, inkább anyagi, mint szellemi és erkölcsi érdekekre fektetvén a súlyt, az anyagiasság terére magok után vonták a haza lakóit.

A különféle huzavona által utat nyitottak a nép elerköcs-telenedésére, a pénzhajhászás ezerféle nepeinek feltatálása és gva-korlására, háttérbe szorításával a vallási kötelmek teljesítésének.

Jelenlegi kormányunk a föntérintett dologban felül mulja eldődeit. Ezt bebizonyítandó, egy kis kitérést kell tennem.

A Bach-korszak alatt, nagy városokban is legfeljebb két vagy három dohánytőzsde bólt volt azon kiváltságos joggal felruházva, hogy míg más bóltok ünnep napokon bezárattak, ezek a monopoli-um érdekében akkor is nyitva állhattak. Most a legutolsó falusi kereskedőnek is megengedtetik a trafik árulás, mely okból ünnep napokon is csaknem minden bólt nyitva áll, hogy a vasárnap — mitől tán nevét vette — csakugyan vásár nap legyen. Fájdalom azzá lön.

A szeszesitalok fogyasztási adója többnyire a regalét bírónak adatik haszonbérbe, ezek pedig, hogy annál több hasznot huzzanak, a szeszesitalok mérését bizonyos kialakított százalékért akárkinek megengedik; így aztán nagyon is sok helyen található a szesz-kazánok észbutító productuma. Predikálhat a lelkész anygali nyel-ven is, szavát kevesen hallják. A hat napi dologban elfáradt mun-kás — gyarló felfogása szerint, elveszett ereje helyett erőt szer-zendő — vasárnapokon nem templomba, hanem oly helyekre megy,

hol nem egy, de több beszélőt hallhat egyszerre, s hol telt pohár mellett szórakozhatik. Mődja van ily helyekben válogatni.

Mikor még annyi sok törvény változtató bölcs reformer nem volt, 1848 előtt, ki a vasárnapot egy vagy más feltűnő munkával megrontotta, példásan megbüntettetett: most figyelmet sem ébreszt, sőt botránkozásig szokássá vált a vasárnapokoni külső munkálkodás, és nincs senki, ki e visszaélést megbüntetné.

Ily körülmények közt — birjunk bár Pál aposzoli buzgósággal, — a vallásosság libegő hajóján az egyensúlyt helyre nem állíthatjuk. Nézetem szerint akkor jó ismét minden jórendbe, ha atyáink Istene — kit magyarok Istenének szeretünk nevezni, — könyörgésünket meghallgatva, a nemzet óhajtátát teljesíti, s annak szelleme, erkölcsi jelleme, vallásos érzületéhez mért igazi alkotmányos törvények alkotására kedvező alkalmat nyújtand.

Addig azonban, míg ez megtörténhetnék, szükségét látom annak, hogy a hivek építésében fáradhatlanul buzgólkodjunk szellemi munkásságunkkal a lankadó vallásosság felelevenülésének lendületet adjunk. Szükségét látom annak, hogy hitünk bástya falain éjjel nappal őrt álljunk, az ólálkodó ellenfél lépteit figyelemmel kísérjük, annyival inkább, mert én helyzetünket a protestans egyleti tagokkal szemben, hasónlónak látom az oly ostromlott vár-őrség helyzetéhez, mely miután futó árokkal van körülvéve a vár, nem láthatja elrejtőzött ellenfelét; annál fogva nem tudhatja, hol fog az kitörni támadólag, távol-e tőle, vagy éppen közelében. Nem tudhatjuk, nem lappanganak-e közelünkben, éppen közöttünk is, hivei azon egyletnek, mely egyházunk romlására törekszik.

Jönek ti közitekbe gonosz farkasok, kik nem kedveznek a nyájnak. Ti közzületek is támadnak olyak, kik ellenkező dolgokat szólnak, hogy a tanítványokat eláltassák; azért vigyázzatok! Igy int minket vigyázatra Pál apostol. Apost. Csel. XV: 29—31.

Karoljuk fel s ugy anyagi mint szellemi támogatásunkkal gyámolítsuk a jézusi egyház alaphitelveit tudományos szempontból tekintő és védelmező folyóiratokat, mindazokat, melyek jelenleg léteznek, mindazokat melyek ezután keletkeznek. Igy munkásságunk, szellemerőnk közhaszonra fordításával, irodalom pártolásunk-

kal, míg egyfelől önérzetünk felemelő öröme teszünk szert; másfelől tartózkodókká tesszük irányunkban az új protestansokat, kik közt találkozott oly vakmerő is, ki rajongásában a papokat — felekezeti különbség nélkül — mint ámitókat, csábitókat, ármánykodókat, egyik legszebb polgári jogoktól megfosztatni indítványozta. Eddig még csak egy rajongó nyilatkozott így, annak szava is elhangzott a pusztában; de azért függő kérdés marad: vajjon ha ez eszmének kedveznek a körülmények, nem nyilatkozik-e hasonlóan az új protestansok különösen laikusokból álló többsége?

Lehetnek köztünk újtheologiai nézetek által elszedültek s Christológiára keveset adók, kik gunymosolylyal kísérték soraimat, ez azonban nem riaszt engem vissza, hogy azon esetben, ha az új protestansok nyiltabbak lesznek s tartózkodás nélkül kifejtendik hitelveiket, lelkem meggyőződéséből ismét és tüzetesebben ne értekezsem e tárgyról.

Addig is Isten velünk!

Felolvasásra szánva készítette: M.-Keresztesen, márt. 5 1872.

Ember Pál, mk.
lelkész.

III.

Guthrie Tamás (1803—1873).

Az evangéliom az idő-rétegek halmazódásával sem vesz erejéből, isteni hatalmát tündökölteti ma is azokban, kik szomjuhosszák a végtelent, keresik az igazságot, hivek a Krisztushoz mindhalálíg. Valóban vigasztaló látomány! hogy a hitetlenségről hirhedt századunkban is Isten országának forró szerelme szül ég-felé mutató, az emberiségnek világló, s áldásterjesztő lelkeket. Míg a keresztyénség örökéletű fája jó gyümölcsöket terem, azt a fát lehetlen nem áldanunk. Az Ur Jézusnak egyik hű, alázatos, mózesikort élt szolgája, a szabad Helvétia szülötte Merle D' Aubigné is ilyen jellem vala; négy hónap mulva költözött utána a dicsőültek honába, az ő barátja, a puritán Skótzia gyermeke, szinte lelkész és hű keresztyén Guthrie. Nem lesz érdektelen, ha

a magyar közönség e derék férfiú életrajzával röviden megismerkedik.

Guthrie Tamás tisztos polgári családból származott 1803-ban Brechinben. Felsőbb tanpályáját az edinburghi egyetemen végezte. A presbyterián egyházhoz tartozó vallásos keblű anyja nem kis befolyással volt arra, hogy fia a lelkipásztori pályát válassza. Mint lelkészjelölt, rendes állomásba hivatásaig, látogatta a kórházakat Párisban mint orvostant is hallgató, majd testvérének segített a banküzlet vezetésében. A pénz és betegség által előidézett lelki tünetek és változások észlelése szolgált első alkalmul az emberi jellemek tanulmányozására, melyre oly kiváló szüksége van a szívekhez szólni akaró lelkésznek. Arbirlot falusi egyházban nyert 1830-ban először lelkési állomást, itt azon ritka tünetnyert tapasztalta, hogy csak egy magát szabad gondolkozónak tartó ember nem járt a templomba, a többi lakos mind hallgatója volt. Az ifjabbak számára biblia-osztályt állított vasárnap délután az istentisztelet után, magyarázván előttök a biblia felséges tartalmát.

Hét év múlva költözött be a fővárosba Edinburgba a „Szurke Barátok“ (Grey friars) nevezetű régi ref. templomba (még a r. k. világból vette nevét) a gyülekezet hívása folytán. Fényes tehetsége itt kellő tért nyert, szószéke központ lett, minden rendű és rangú nép a köré gyülekezett.

Mivel az állami hatalom ekkor tájt nagyon kezdett beavatkozni a skót ref. államegyház (established church) vallási ügyeibe, Guthrie is ékesszólása egész erejével védte az egyház szabadságát, s midőn az önkormányzat lobogóját felvonó tekintélyes rész „Szabad Egyház“ (Free church) nevezet alatt az államegyházból kivált (disruptio), Guthrie is beadta lemondását; ezrével követték a bátor lelkészeket a hívek, s ma e szabad egyház közel 1000 lelkészt és gyülekezetet számlál. Ez történt 1843. Ugyancsak Edinburgban a „Szent János“ nevezetű új alakulatu gyülekezetnek lett Guthrie lelkészévé. Miután az új egyháznak külön templomokról és lelkészlakokról kelle gondoskodni, a legnagyobb mérvű lázas tevékenységet kellett kifejteni minden oldalról. Megilletődve szemlélvén Guthrie a falusi lelkészek nyomorult és egészségtelen lakait, azon óriás tervet indítványozta, hogy új és célszerű lelkész-

lakok építésére egy millio forint tőke gyűjtessék; hajlithatlan erélylyel maga járta be Skótországot faluról falura, elhatott mindenhová, hol csak adakozást nyerhete és remélhete. Az emberfeletti munka nagyszerü eredménnyel jutalmazta az izzadó csatát, a bejött összeg jóval meghaladta az egymillio forintot, s az új egyházak diszes és célszerű lelkészlakok birtokába jutottak. De épen e nagyszerü szolgálat, mely főleg szónoki tehetségét vette igénybe, erős testalkata dacára, megrongálta egészségét, s szivbaja, mely miatt később lemondott a szószéki szolgálatról, e korról kelteztetik.

Majd a főváros utcáin hajlék nélkül elhagyatva bolyongó árva, vagy méltatlan szülőkkel bíró rongy-gyermekek ijesztő szemlélete rázta meg szerető szívének érző idegeit, felhívó szózatokat (playdoyer) intézett mindenfelé a „rongy-fiak oskolája“ (ragged schols) alapítása végett. E szózatai legszebb műveit alkotják. A hatás nagy lón. Az új iskolákat megalapítá, azokban ker. nevelést hozott be, a szülőket vallásos igazgatókkal helyettesíté. Az ifju nyomorultak naponként tünedeztek, s egy társadalmi seb lett bekötözve és gyógyitva a ker. szeretet áldozatkészsége által; a tudatlanság és nyomor ölében bünfiakká válandottak az erénynek nyeretek meg. Smith fogházi igazgató 1868-ban egy nyilvános beszédében bebizonyítá számokkal, hogy 1847-ben, mikor az első iskola az elhagyott gyermekek számára megnyilt, 260 ifju elitélt volt a fogházban, 20 év alatt e szám huszszorta kevesbedett, nevezetesen 52-re leszállott.

Guthrie egyike volt Skóthon legnagyobb egyházi szónokainak, magát megértetni, hallgatói figyelmét lekötni példákkal, képekkel tudta, a dogmákat ha érinteni kellett, azt vonzó modorban tette; az evangyéliomi nagy igazságokat eredeti, élénk, és szindús vonásokkal festette, s mindig híven ragaszkodott a nagy ker. tanokhoz. Emelte a szónoki hatást, hogy szíve nemcsak érzett, feje nemcsak gondolkozott, de keze munkált, s az eszméket nemcsak hangoztatta, de életbe léptette társadalmi javitmányai által. Modora természetes, könnyed, sima, életteljes, udvarias és kedveltető vala. Társalgása élvezetes és szellemdus. Bármely körben erkölcsi bátorsággal képviselte és védte a nagy ügyet: Ura mellett

bizonyosságot tenni. Egyházi beszédeinek első megjelent kötete „Az Evangyéliom Ezékielnél“ 40,000 példányban kelt el. Második műve „Krisztus és a szentek öröksége“ hasonló sikerű volt az ocean mindkét partján olvasták, közül kedvelték. Mint nagy szónokot és társadalmi javítás bajnokot az edinburgi egyetem hittudori címmel tisztelte meg.

Szív baja fokozódott kifejlésekor nyugalomba kelle lépnie, ezután csak ritkán szónokolhatott, ezt nevezte ő kemény megpróbáltatásnak. Nagyszámu barátai, — kikhez állandó hűséggel ragaszkodott, — hálás tisztelői és hallgatói, hogy családját s őt magát a hivatalnélküliség idejére az élet szükségei elől biztosítsák, hátralevő napjait kellemesebbé tegyék, fényes és páratlan elismeréssel jutalmazták a közügy hű szolgáját, rövid idő alatt önkényes adakozásból 50 ezer forintot gyűjtöttek s a búcsünnepélyen részére útalványozták azt 1864-ben.

Nyugalmazása ideje alatt családi vallásos olvasmányul szolgáló heti lapot a „Vasárnapi Tárt“ (Sunday Magazine) szerkesztett, meleg szavát és ker. érzületét e papirközeg által terjesztette, s így akkor sem némult el. Több utazást is tett francia, helvét és olasz földön, ez utóbbi országban kiváló gondjaiban részesítette az ő s valdens egyházat, szava és tollával ezrek figyelmét vonta e vértanu egyházra s előmozdítá ennek virágzóbb állapotba tételét. Egészsége rosszabbra fordulván, Angliába a tengerparti Sz. Leonardba vonul, nagyszámu családja is kísérte, itt érte el a halál a nemes keresztyént 1873. febr. 24-kén élte 70-dik évében.

Halálos ágyán az őt karoló gyermekeinek mondá nyájasan „oh kedves gyermekeim! lássátok, most én ép oly magammal — tehetlen vagyok a ti karjaitokban, mint ti valátok egykor az enyéimben.“ — Skótzia számtalan egyháza távsürgöny útján tudakozódtak hogy léte felől, ezeket hallván mondá „Áldom Istent a távirdaért, mivel ezek szolgálnak most Istennépéhez felhívóul, hogy megemlékezzenek a buzgók én rólam imáikban.“ Maga Viktoria királyné is tudakozódott a beteg lelkész állapotáról. Midőn ezt hallá Guthrie, mondá „valóban szép.“

A derék Candlish edinburgi lelkész, ki egyike vala a szabadegyház 4 főalapítóinak, s ki Guthrie halála után csak egy-

maga él még a 4-ből, tarta megható beszédet a szent János nevű templom hivei előtt, Guthrie halálát bejelentvén. A 35 éven át barátja és küzdő elvtársaért azon helyen hullatott könyeket, hol Guthrie anyiszor indítá meg a sokaságot, mondá többek közt: „Tehetség, ügyes képesség, tanulmány tekintetében nagy ember dőlt ki Izraelből. Nem érzelgős ábrándozó, vagy halvány eszménykedő (idealista) vala ő, de folytonosan tevékeny kegyesség. A szemmel látott nyomor mesteri festésénél nem Stern vagy Rousseau modora szerinti tétlen álmodozó emberiéretet ságaltá őt, de minden emberi lény és szenvedő iránti valódi, erélyes szeretet, a gyakorlati jótékonyosság megtestesítője; sok tekintetben egyetlen hatása volt ő. Emléke örökítve van egyházunk majd ezerre menő, általa emelt lelkész-lakaiban.“ — Egy amerikai egyházi közlöny így adja jellemzését: „egyszerű mint gyermek, szeretetlehelő mint egy nő, bátor mint egy hős.“ — Az evangyéliumi szövetség londoni bizottsága, meleg részvét iratot intézett elhunyt őstagjának érdemeiért a gyászoló családhoz. Egy francia jeles tanár életrajzát bocsátotta ki, hogy a ker. olvasók érbsödést merítsenek e nemes élet-pálya tanulmányozásából.*) Chagóban Skótziában a lant is megzendült a nagy ker. philanthrop emlékére, mely költemény első szaka kötetlenül így hangzik:

Tegyétek a jó aggot nyughelyére; művét bevégezte,
Minden gondja és bajai véget értek már,
Megharcolta a jobbak harcát, nemes diadalt vőn,
Győző homlokát halhatlan dicsőség koszoruja övezi.

B. F.

T Á R C A.

1.

A debreceni nyomdászat történetéhez.

A kir. kamarai levéltárban tett kutatásaim közben két érdekes levélre akadtam, melyek egyike egy debreceni nyomdász, másika egy debreceni író és tanár tollából folyt. Érdekesnek tartom mindkettőt bemutatni e füzetek olvasóinak:

*) Több angol és francia lap után összeállítva. Felolvasatott a debreceni ref. kollégiumban a Hittanszaki Önképző-társulat egyik ülésében.

I.

Köteles szolgálatomat ajánlom kigyelmednek.

Nemzetes Láng János uram. T. Lisznyai Pál uram jelenté az kigyelmed kivánságát az exemplárok felől; kigyelmed kivánsága szerint nyomtattam kigyelmednek N. 200. kigyelmed tudositson, ki kezéhez dirigáljam az exemplárokat és az német kis könyvecskét; kész, tessék kezéhez adni. Pleno numero az exemplarok még el nem készülének; következő 5. napján májusnak elkészül. Sok fáradságom volt az kigyelmed munkájával; betűm nem volt elegendő; — úgy kellett metszenem ujonnan és öntenem, miért egyszersmind mind sculptor és fusor vagyok. Ugy itélem, talám ez az betű fog tetszeni, mert alkalmasabbal most nem nyomtathattam. Az mi az salariomot nézi érette, az munkáért és papirosért fl. 12 küldjen kigyelmed; és ha kívántatik bekötni közüle valamelyet, azt is adja hiremmé kigyelmed; szolgálhatok abban is kigyelmednek. Kegyelmes urunknak levelében kíván kigyelmed egyet aranyosan beköthetek. Specimenjét küldöm kigyelmednek, ez csak az első árkus: az többi nálam vagyon. Kigyelmedet követem, ha mi fáradságom nem lett volna az betűkkel, előbb elkészithettem volna; az mint lehetett imitaltam az németet; de kiválképen kellett az fordításra vigyáznom, mivel az magyar efféle metszésekhez semmit nem tud és az authornak is az praefatiója hosszabb az magyar praefatiónál. Valamivel kisebb leszen vastagságára, de az hossza mindegy. Ezek után ajánlom az úr oltalmában kigyelmedet.

Debrecini 1685. Die ultima Aprilis.

Kigyelmed szolgálja mig él

Töltési István m. p.
debreceni Typ.

P. S. Az mely becsületes embert kigyelmed az munkáért beküld, az salariomot bizza kigyelmed kezéhez az fölyebb megirt mód szerint.

Külcim: Nemzetes Láng János uramnak, cum pleno honor. titt. nekem jóakaró uramnak tulajdon kezéhez adassék hamarsággal, hiven.

Alább: Szabad Záborszki János uramnak, urunk komornyikjának felszakasztani és megolvasni etc.

(Az egész levél Töltési írása; eredetije a m. k. kam. levéltárban).

II.

Isten szerencséltesse, uram, a kegyelmed dolgait, kívánom:

Mihelyt kegyelmed 28. Aprilis irt levelét vettem, a typographust ottan hivatám; summa új betűket öntött; sok dolgai is voltak s eddig azért nem készült volt el a munka. Immár minthogy érkezik, ezen a héten a restantiáját is elvégezi mind a 200 exemplarnak. Urunk számára is készen leszen az aranyos könyv. Mondja az typographus, hogy pénze

nem volt, s azért kellett szürke papirosra nyomtatni. A kegyelmed német könyve készen vagyon, nem küldi ki a typographus, mivel ő is jó német s még hasznát veszi a nyomtatás végeig. Többet nem irok, uram, kegyelmednek, mert a typographus maga megírta mi legyen az ő jutalma. Kegyelmed, uram, izenje meg, hová dirigáljuk ez jövő héten az exemplárokat s ki által s meglészen. Ha kegyelmed köttetni akar könyvben, azt is izenje meg, itt elég compactorok vannak, meglészen az is. Legyen Isten, uram, kegyelmeddel. Raptim Debrecenben 1685. die 1. Maji. Kegyelmednek a miben tud, jó szívvél szolgál

Lisznyai Pál m. p.

D. Sch. M. (debreceni scholamester).

Külcim: Nemes és nemzetes Láng János uramnak, mostan urunk táborában commoráló jóakarómnak, cum pleno honoris titulo adassék illendő becsülettel; vagy ha ő kegyelme ott nem volna, Záborszki János uramnak.

(Az egész levél Lisznyai írása; eredetije a m. k. kam. levéltárban).

Közli **Szilágyi Sándor.**

2.

Sinay Miklós sajátkezű naptári jegyzetei. 1759—1803.

(Folytatás)

1775. Die 15 Januarii. Délután öt, hat s hét órakor a superintendentialis gyűlésen pluraritate votorum rendeltetett, hogy a deákok tógát viseljenek, mindenben olyat, mint ezelőtt viseltek, az egy zöld színen kívül, a ki helyett ugyan fekete színű a tóga.

Die 26. Januarii: Gönyüi Gábor compactornak könyveim bekötése fejében adtam 2 Rh. forintot.

Die 13. Februarii. Juratus Juhász uramnak a citatoriai exhibeálásért adtam 3 Rh. forintot és Nádudvarra a magam szekerén vitettem el.

Die 21. Febr. küldöttem el édes atyám Sinai Sámuel uramat Váradra a Tek. káptalan procuratoria és plenipotentiaria constitutoria. Adtam a magam lovam, szekeremen kívül szükséges költségre 5, azaz öt rhenes forintot.

Die 17. Martii temettük el édes atyám Sinai Sámuel uramat, két predicatioval. Az elsőt tette Tiszt Csepeli Ferenc D. P. uram ex Luc. 2, 26; a másikat T. Fazekas István S. P. uram.

Die 23. April. Tiszt. Derecskei András uramnak adtam olvasni Bowlejii Pastorem Evangelicum 1775. die 23. April.

NB. Ipam uram leveléért, melyet Bécsben Agens uramnak küldöttem, die 30. April, fizettem 4 krt.

PROT. EGYH. ÉS ISK. FIGYELMEZŐ.

NB. Két válaszoló levelét vettem reá, váltsága 8 kr.

Die 28. Octobris. N. Ipam Baranyi Miklós uram dolgában Bécsben Agens uramhoz irt levélért fizettem 8 krajcárt.

Die 12. Decemb. Academicus Benedek Mihály uramnak válaszoltam Basileában levelére.

1776. Die 23. Januarii a sententiát Bécsben megküldvén, adtam postapénzt 8 krajcárt.

1780. Die 6. Februarii. In Consistorio Ecclesiae praesens adfuit Sp. D. Ludovicus Domokos consul et examen Classium diversarum puerorum determinatum est in diem 6-tam Martii et sequentes. Inde arepta ansa in DD. Professores in univsum a quibusdam praecipuae subsumptiones prolatae sunt ut fieri solet a tribus annis potissimum.

Die 29. Apr. Struvii Historiam litterariam commodavi D. Samueli Szilágyi quadrienni ad legendum.

Die 11. Junii temettetett el Tek. Pándi János senator uram itthon nem létemben: mert Váradon voltam akkor, replicázni utoljára, — melyet sajnálok is.

Die 29. Augusti Fodor Gáborné H. A. dolgában Pestre irtam cassatorium parancsolatért, minden documentumok elvitelért a postának fizettem 21 garast.

Die 8. Septemb. Vettem Pestről a cassatorium parancsolatot, Sárói Sámuel advocatus uram elaboratiójából. Irja, hogy a taxája 6 Rh. forint, Weingand bibliopola fizette ki, úgy a postapénznek felét is. Én itt másik felét fizettem, ugymint 28 krt. Ott volt 3 márvás.

Die 30. Octobr. A püspöki szüretéről hazajövéen, a leckéket a kollegiumban kezdettem die 30-dik októbris.

NB. Felsőges Mária Theresia királyné Asszonyunk, ugy halljuk, hogy meghólt Bécsben die 29. Novembris Ao. 1780. currente.

1783. Die 18. Febr. Tartatott a superintendentialis gyűlés, a melyben a studiumok dolgában való feleletnek feltevése Ő Felsőgéhez, reám tétetett.

Die 12. et 13. Martii a superintendentialis gyűlésben a tizántúl való superintendentia deputatusi jelenlétében megolvastatott az oskolák dolgában feltett irásom s meghatározatott, hogy Pestre, a hol más superintendentiák is fognak concurrálni, vigyék el Tek. Fő Curator Rhédey Ferenc és Tek. Domokos Lajos urak, az meg is lett.

Die 14. Eltemettetett Consul tek. Fáy János ur romano-catholicus.

Die 17. Examene kezdődött az alsóbb classisoknak.

Die 16. April. Senator Kovács Pál uram, a ki mind gyermek korában, mind deák korában az én tanítványom volt, meghalván, eltemettetett.

Die 18. Apr. Ma jöve a hire hogy az ur Domokos Lajos uram Pestről, a hol az oskolák dolgában vala, felment Vay István Urral Bécsbe. Félő dolog, hogy magok fejtől valamit ne ujttsanak.

Die 30. Maii. A Tiszt. Bélyei Péter uram dolgában a Fels. Locumtenentiale Consilium intimatuma leérkezett. Causa cecidit, s a papok dolgának is közönségesen sokat ártott.

Die 4. Junii. Tiszt. Hatvani István Collega uram Váradon Biharvármegye assessorává tevődött, a restauratiókor. Uj példa.

Die 7. Julii. Tek. Tisza Lászlóné Szénási Rebeka asszony temetésére Gesztre oda vóltunk Tiszt. Varjas János urammal a Collegium részéről, a kinek ezer rh. forintot hagyott alumnusok tartására.

1783. Die 19. Julii. Tiszt. superintendens Szilágyi Sámuel uram ide bójóvén, expedialtatott a testimonium a bécsi református második pap alkalmatos vóltárul; ilyen testimoniumot kívánván az alsóbb austriai Rendek.

Die 30. August. Gróf Fekete György Judex curiae ő Excellentíája jubiláltatását meghallottuk. Justus es Domine et iusta sunt iudicia tua!

Die 14. Septembris. A synodusok nálunk mi módon tartattassanak: ma vevénk a felséges Locumtenentiale Consilium intimatumát felőle, az idevaló Magistratus közölvén azt vélünk.

Die 3. Octobr. Felindúltam Bécs fele, a Nemzetes Baranyi Miklós ipam uram dolgában; minthogy a mint ezen dolgát ő kegyelmének folytatta bécsi ágens Nagy Sámuel uram, avval ő kegyelme nem vólt contentus.

Die 12. Octobr. Reggel nyólc órára érkeztem bé Bécsbe. De ágens Nagy Sámuel Uramat, a ki oda le Pécelen s egyébütt vólt a maga jószágában, ide fel nem találtam, töltenem kellett azért az időt majd csak hijába. Vettem egynehány darab könyvet mindazáltal.

Die 19. Octobr. Vóltam a reformatusok isteni tiszteletén itt Bécsben, az új most épülő szép templom mellett.

Die 22. Octobr. Agens Drosdik Urnál vóltam, hogy adsistentiáját ügyünk folytatásában kikérjem, hát azon csak elijjedek, hogy megvallja, hogy ő lett légyen az ellenkező félnek ágense a Processusnak Rómába való elküldésében, és hogy a nuncius által mind maga kérte a delegalando birót Rómában, mind arról való Brevet, melylyel a csanádi püspök Christovics nevezetű delegáltatott, maga vette el mense Decembri A. 1782. és úgy küldötte le Baranyi Gábor Urhoz. Itt azért nem jó helyett jártam: jól lehet ezt előre fel nem tehettem volna lutheranus ember felől, és a ki nekünk is szolgált ezen ügyünkben az acceleratorium parancsolatok kiserzésében ez előtt.

Die 23. Octobr. Püspök Okolicsányi Ur ő Nagyságának megadtam a Debrecenből hozott Recommendatoria levelet. Ez azt javasolta csak, hogy pro acceleratorio mandato ad Episcopum Csanadiensem instáljunk.

Die 26. Octobr. Mentem el először Nagyságos Ürményi József Consiliarius és Főispány urunkhoz, és kértem, hogy mind a két dologban, a melyről mense Maio Nagy-Váradon szóltam volt ő Nagyságával, bennünket tanácsoljon s patrociniama által promováljon:

1-mo Nemzetes Baranyi Miklós ipam uram dolgában ezt tanácsolta, hogy a csanádi püspök revisióját ne recusálja ő kegyelme: mert ha az favorabilis sententiát nem találna hozni; azt lehet Ő Felsege superrevisiójára hozni és Ő Felsege, mint törvények ellen valót fogja cassalni. Ez előttem eddig esméretlen dolog volt és nagyon megörültem és nyúgodtam rajta.

2-do a magam személyem dolgában azt mondotta, hogy két instantiam után repetaljam ugyanazon Instantiamat. Egyenes tanácsoknak láttattak mind a kettők énnékem.

Die 27. Octobr. Felérkezett ágens Nagy Sámuel Uram, és a következő napokon a két rendbeli instantiakat in substantialibus feltevén és lerajzolván azokat az említett Urnak pro modificatione által adtam. A ki is azt serényen véghez vitte és purizaltatta és ad diem 4-tum Novembris mind a kettőt.

Ugy ítélte pedig az Ur, hogy a magam személyemre tartozó, mint nehezebben folyó, előbb menjen bé Ő Felsege eleiben. Azért azt die 5. Novembris magam az Udvarba felvittem, és ott a Gangra vagy a folyósóra kiállottam, hogy magam praesentaljam ő Felsegének. Nem állottam ott fél fertályig, hogy kijöt Ő Felsege előmben, és én elmondván, hogy ki legyek és mit kérjek, igen vidámon és kegyelmesen szólott a dolgomhoz, s elvette instantiámat s bévitte Ugy gondolom, oda be vagy megolvastatta maga előtt vagy extrahaltatta a maga számára. Mert exconsequentibus ugy látszott ki, hogy ezt az instantiát a maga kezével signálta és következő 6-dik Novembris már a Fő Cancellarius Urhoz Eszterházy Ferenc Ő Excellentiájához kiküldötte. A ki is adta azt Gróf és Consiliarius Nádasdy nagyságos urnak, a ki azt extrahálja és az extractust cancellaria gyűlésen ad diem 14. Novembris referálja. Ez idő alatt elementünk mind a Fő Cancellarius ur ő Excellentiájához, mind Ürményi és Nádasdy Consiliarius Urakhoz recommendálni az instantiát, mi lett a kimenetele, majd meg fogom hallani.

Die 19. decembr. A Pestről érkezett három láda könyv vecturájáért fizettem a szekeresnek 9 Rh. Fl. és 5 krt.

1784. Die 22. Januarii. Váradra procator Molnár Sándor Uramnak, a ki Máthé Pál ellen szolgál, küldöttem 2 császári aranyat.

Die 9. Mártii. Az armalisom Bécsből lett leindittatásáról ma vettem tudósítását Ágens Nagy Sámuel Uramnak.

Die 29. Martii. Létai notarius Vonsza Böszörményi Uram hozta bé az armalisomat, melyet Tek. ifju Pécsi Imre Ur hozott el Pestről, Bernáth József Ur kezéből.

Én Makón, Csanád vármegyében ugyan azon nap voltam szemben ő excellentiájával Christovics Imrével, a csanádi püspökkel, nemzeti ipam Baranyi Miklós Uram dolgában.

Die 2. Aprilis. Makóról, a hová voltam a csanádi püspökhöz I pam uram dolgában, haza jöttem tized napra.

Die 18. Apr. Ma jöttem haza váradi utamból, a hova a N. Vármegye gyűlésére oda voltam Armalisom publicáltatására.

Die 29. Aprilis. Elindúltam sógor Veresmarty László Urammal Temesvárra, hogy nemz. ipam Baranyi Miklós uram ügyében comparealjunk a Méltóságos csanádi püspök előtt, mint delegatus bíró előtt, qua plenipotentarius eiusdem.

Die 8. Junii. A Deák nyelvnek a törvénykezésekben németre való fordulásáról szomorú parancsolatot vettünk.

A Fundatiok feladásában új módon is dolgozunk.

Die 4. Julii. A szokás szerint a Collegiummal együtt böjtöltünk, és tizenkét óraker a Collegiumba könyörgésre felgyültünk. Ha mikor valaha: most félhetünk, hogy az oskolák eránt való systema mibe ejt bennünket.

1784. Die 10. Octobr. Mentem Kállóba N.-Szabolcs vármegyébe azért is, mivel a következő nap generalis gyűlés tartatván, ott a méltóságos Gróf Sztárai ő nagysága Praesidiuma alatt a Csekék ellen erigált Processust assumáltatni és termináltatni kérjem Ő Nagyságától, meg is cselekedtem. Az első sedriára halasztatott — Szekérbér s eleség 4, azaz négy v. Flor.

Die 11. Octobr. azért a generalis gyűlésben publicáltattam az armalisomat N.-Szabolcs vármegyében is. Elolvastatván hallható szóval per extensum, „Vivat“-ot kiáltottak, jobbadán az urak, a főispán Gróf Sztárai Mihály ő nagysága ezeket a szokat mondja: „Vivat Domine Sinai et virtus illa, quam in ipso Rex agnoscit, transeat in filios!“ Vice-Notarius Ormós ur pedig, jóllehet Romano-catholicus legyen, mégis ezt mondotta: „Megérdemli ez a becsületes ember, a ki ezeket a tudományokat oly szép előmenetellel tanította, ezt a jutalmat! a midőn mások mondották volna: „beh szép Armalis!“ Egy szóval én nagy emberséget tapasztaltam N. Szabolcs vármegyében.

Die 16. Novembr. A conscriptio megyen elő a szokatlan módon.

Valami Gróf Salisnek, a ki a Fels. Császár által meg sententiáztatott, hire hallatik, hogy Halmágyon, Zaránd Vármegyében volna.

Die 29. Novemb. A bibliotheca könyvei, melyeket T. Kene Gergely hozott Pestről leérkezvén, fizettem vecturat 6 márvást 28 d. Ezelőtt azokért, a melyeket a pesti bibliopola küldött, fizettem 1 Rh. Fl.

Die 9. Decemb. Elmentem Kállóba a magam kocsiján, hogy a Tek. Sedria által felvétessem a Csekék ellen való processust. Tek. Vice Ispán Zoltán Pál Urat instáltam is, hogy vétesse elő. Igérte is imigy-amúgy. Azután Tek. Vaji István Urat kértem meg, hogy vétesse fel s informáltam is az Urat a meritumáról. Harmadnapra jöttem haza sub spe assumptionis. Költség 6 V. forint mindössze.

1785. Febr. 4. Bécsből a felküldött Urainktól értették, hogy az oskolák eránt Ő Felsege insital a mixtim való tanításnak. Szomorú hír!

Die 25. Febr. Kiindúltam Temesvárra, hogy a Baranyi Miklós ipam uram ügyében a hozatandó sententiát, melyről Acél István ur leveléből értettünk valamit, meghallgassam.

Die 12. Martii Temesvárról haza érkezünk. Megváltozott a Sententia kimondásának terminusa. Halasztotta azt Ő Excellentiája a csanádi püspök aprilisnak 12-dik napjára. Akkorra nagy törődéssel ismét el kell mennem.

Die 19. Aprilis. Ma érkeztem haza Temesvárról a N. ipam Baranyi Miklós uram ügyébe kimondott favorabilis utolsó sententiával. Igy finis coronat opus.

Die 27. apr. Tordai Ferenc deáknak adtam 2 Rh. forintot kölcsön.

Die 9. Maii. Ma kezdődik N. Bihar vármegyének generalis gyűlése. Nem vehetém reá N. ipam Baranyi Miklós uramat, hogy a Temesvárról hozott sententiát elvigyük erre a gyűlésre és publicáltassuk. Magalesz az oka, ha mi rövidség ebből következik. 1-ma Junii ugyan, a mikor a királyi Comissarius és a Főispány Gróf Teleki Sámuel Ő Excellentiája instellátatik, arra alkalmas idő nem leszen.

Die 19. Maii. Tegnap közlé velünk a N. Tanács a kegyelmes parancsolatot, hogy a deákokat a Praedikátorok kihirdessék, és hogy a Nemesek és az Eklézsiák tehetnek a két Collegium számára fundatiókat Bene vertat Deus.

1785. Die 17. Junii. Publikáltattam a csanádi püspök, mint delegatus bíró sententiáját, melyet hozott N. ipam Baranyi Miklós uram ügyében, Váradon, N. Bihar vármegye gener. gyűlésében másnap, hogy Ő Excellentiája Gróf Teleki Sámuel a Főispáni hivatalba beállott. Egy lélek is ellene nem szólott a sententiának.

1785. Die 20. Julii futamodott nálunk a hire, hogy megholt Kovácsiban Tiszt. Szilágyi Sámuel superintendens uram. Igaz is volt, magam irtam meg az Epitáfiumot.

Die 16. Julii. Nagyméltóságú szentséges római birodalombeli Gróf Teleki Sámuel ő Excellentiája ma érkezett be a városra, qua Commissarius regius. A Bikaháznál köszöntöttük mi is érkezésével. Azután három izben voltam, ugymint 18. 19 és 20-dik Julii ő excellentiája előtt, a Professoratus részéről adván bé ő Excellentiájának Repraesentatiót. Melynek alkalmatosságával sok dolgokban adtam informatiót ő Excellentiájának, velem levén Tiszt. Collega V ar j a s J á n o s uram is.

Die 21. Julii. 9 órakor kiindult ő Excellentiája Kálló felé N.-Szabolcs vármegyébe.

Die 24. Julii. Eltemettük Kovácsiban Tiszt. Szilágyi Sámuel uramat.

Die 27. Julii. Csakugyan végbevívé két s három ember, hogy 24 s több deák facultáltatott debreceni Praedicator Uramék segéllésére. Itt tölt bé: divide et vinces.

Die 24. Augusti. Deputaltattam pro Recensione Litterarum et instrumentorum Litteralium V. Superintendentiae in cista ejusdem adseruari solitarum.

Die 4. Septembr. Coles Anglicum Dictionariumát olvasni adtam Tiszt. Hatvani István Collega uramnak.

Die Octobr. 6. Igen vékony szüretünk leszen itt a kertben. Mert meg sem érhetvén a szőlő, a nagy fagy és dér elrontá és süté, ugy hogy talán a fája is utánna vész. Ez az egész esztendő mind physice, mind civiliter reánk nézve bóldogtalan igen nagyon.

Die 11. Octobr. A Superintendentiális gyűlésben a voxok felnyitatódtak és megszámláltatván, ment circiter 240 vox Tiszt. Szathmári István Colléga uramra, és azok által superintendensnek tétettetett Mentegette ugyan magát, de utóljára engedett a kéréseknek és felválalta. Háromszor kiáltottak vivát-ot. A választás előtt a debreceni V. tractus Irás által protestált, hogy ne voxoljanak a secularis urak. Eleget vetéldtünk velek, de csak megvoxolának, irásban készen levén a voxaik.

Die 23. Novembris. Pelsőczy compactor uramnak munka fejében feladtam 4, azaz négy Rh. forintot.

NB. Ez a Bibliotheca költségei közé fog tudódni. Mert én a magam részét külön fizettem ki.

Die 22. Decembris. Exament tartottam a legújabb Historiából, az Antiqua Geografiából etc.

1786. Die 29. Januarii. Nemes Frater István ur Senator s Bihar vármegyei Assessor és egyszersmind ecclesiae Curator délután két

órákor két praedikációval eltemettetik. Az actorok voltak Tiszt. Benedek Mihály és Ormós András uraimék.

Die 30. Váradra kiindulok, hogy meglátogassam nagyméltóságú Gróf és királyi Commissarius Teleki Sámuel uró Excellentiáját.

Die 22. Februarii Auctio léssen. De elmúlt, mert ő Excellentiája nem küldötte a Censuráról vissza az általküldött Catalogust.

Die Martii 9. Hirét kezdém hallani annak, a Felséges Locumtenentiale Consilium Intimatumának, hogy lejött, a mely parancsolja, hogy a Collegiumnak minden épületeit meg kell becsülni és osztán projectálni, hogy eladódjék-e a Collegium, vagy bérbe kiadják. Jaj! Jaj!

1-ma die Aprilis Kállóba N. Szabolcs vármegyébe a Tekintetes Sedrián jó sententiát kaptam a Csekék ellen, a kiket keresetem alól felszabadita vala ezelőtt négy esztendővel circiter, akkor Szolgabíró, most pedig substitutus Vice Ispán Jármí Mihály ur. Ez a Sententiája Jármí Mihály urnak reformáltatott és az én Actoratusom stabilizáltatott. Ezen utamat a magam alkalmatosságán teszem és az úti költséget 6 V. Flr.

Váradról is jött levelem, hogy a Máthé Pál ellenem erigált és a váncsodi Curiára superinscriptio végett suscítált Processusa condescendált T. Vice Ispán Butte János ur előtt.

Die 11-a Febr. Tiszt. Milesz József uram ma beköszönte a Philosophia professorságra. Tiszt. Hatvani István uram pedig már az előtt elköltözösködött a maga házába, circiter 38 esztendeig vitt professorsága után. Én mikor kedves Collegántól való elválásomat szomorúan szenvedtem: másokba akkor háládatlanságot tapasztaltam éránta.

Die 7-ma Maii. Ennek a hólnapnak az elein hólt meg Tiszt. Mátyus István uram, a gencsi reform. Ecclesia Praedicátora és a venerab. Közép-Szólnoki Tractus seniora, az én gyermekségemtől fogva való jó barátom!

Die 14. Maii. A mixta nationalis Oskolák szaporításáról és hogy azokban kik legyenek az Inspectorok, olvasódék a parancsolat a mai consistorialis gyűlésben. Igy adja ki magát az új Systema!

Die 16. Maii. Pelsőci András compactornak adtam könyvek kötéseért 3 V. forintot, ebből mi esik a Collegium könyveire, ezután el lehet intézni.

1786. Die 26. Maii. Szegény Tiszt. Varjas János Collega uram csak betegeskedik és nehezedik naponként mind inkább inkább.

4-dik Junii meghalt hűséges tiszti Társam Tiszt. Varjas János uram reggeli 8 óra alatt, a midőn tartott az isteni tisztelet, első innep napján, életének 66. esztendejében. — Születtetett die 2. Január A. 1721. Acsa nevű helységben Székes Fehér vármegyében, nemes szüléktől, u. m. Varjas István édesatyjától és Pap Elona édesanyjától. Én ir-

tam meg ő kegyelmének mind az Epitaphiunát, mint életének folyását, melyet felette egyik predikáló Ormós András ur elolvasott.

NB. 26. Junii hólt meg Tiszt. Mátyus István uram, nem pedig mense majo, a mint oda feljebb jegyzettem vala. Tiszt. Hetzei Dániel uram lett helyébe senior, és ő kegyelmétől értettem ezt meg bizonyosan.

Die 2. Julii. Bójtünk volt a Collegiumban a szokás szerint és én tettem a könyörgést az időhöz képest.

Die 12. Julii. Délben tizenkét óraker a Felséges Császár II-dik József urunk béérkezett Váradra, szállott a vármegye háza előtt való vendégfogadóba; Gróf Teleki Sámuel ő Excellentiájához, ugy a Grófnéhoz is nagy lebecsátkozással volt. Másnap 4 óraker reggel elindult Kolozsvár felé.

Die 26. Julii. Samueli Tóth Theologiae Studioso legendam permitto Gast. Crusii Historiam Europeam recentiore. — Reddidit.

Die 26. Augusti. Hire hallik, hogy a nagy Fridrich borussiai király meghólt Berlinben. De kérdés: micsodás értelemben?

Die 11. Septemb. Indúltam ki Kállóba a Csekék ellen ott folyó Processusomat sürgetni Lásd a jegyző Laistromot.

Die 15. Sept. Váradra indúltam, hogy ott nemes Tordai István ellen a rajtam tett hatalmaskodásért pert indítsak. Meg is indítottam, ott hagyván Molnár Sándor urnál 5 Rh. forintokat, hogy abból a sertentiák váltságára az új törvény rendi szerint költsenek.

Die 6-ta Octob. Ma adódott bé a Tek. Districtualis táblára a nemzetes Baranyi Miklós ipam uram Universalis successiót kereső Processusa. Deus bene vertat!

Die 12. Octobr. Terjed a hir, hogy Felséges urunk, Domokos Lajos urat a Biróságból kivettette. Euge!

Die 2. Novembr. Tek. Domokos Lajos ur elbúcsúzott a bíróságtól a N. Tanács Gyűlésében. Mi ennek az oka, arról mások ítéltek s ítéljenek, nem én. Discite mortales iustitiam et non temnere Divos.

Die 13. Novembr. Hoc die facta est in Collegio erogatio 300 Fl. Rh. in rationem D. Ludovici Domokos velut in negotio scholarum Deputati (de quo tamen ego nihil scio) in quo congressu ego penitus posthabitus sum nec vel notificata res. Ita duobus meis Cl. Collegis Stephano Hatvani, qui hoc ipso tempore animam agit, et Johanne Varjas, qui 4-ta Junii decessit, de statione decedentibus, rationem invenerunt saeculares Curatores, qua de Cassa Collegii in studiosae Juventutis emolumentum per nos Professores integra fide collecta et conservata pro arbitrio iidem curatores saeculares disponant.

1786. Die 16. Novembr. Mors Clarissimi Stephani Hatvani.

Die 16. Decembr. indúlok ki Budára, nemz. ipam Uram dolgában a

Felsőges Septemviralis Tábla előtt, a kinek irt a Tek. ide való Tábla, informatiót adni. Sinai Miklós.

1787. Die 10. Februarii. Az Ur Tek. Domokos Lajos Ur a felsőbb napokban haza érkeztén Bécsből, ide haza vett Bécsből valami tudósítást a felől, hogy jó opiniót adott a Cancellaria, dolgában Ő Felsőge eleiben. De maga Ő Felsőge mit fog itélni, és visszaadja-e a bíróságot? az bizonytalan.

Die 31. Martii. Hire futamodott, hogy az ur Tek. Domokos Lajos Ur eránt ma érkezett le a parancsolat Budáról, hogy visszaállítatik előbbeni hivatalára.

NB. De úgy, ha a Cassákra való vigyázatlanság ellen kiment magát.

Die 17. April. Gábor fiamnak adtam 3 Rh. forintot. annak a septemviralis tábla resolútiójának a D. táblától való kiváltására, hogy ő agálhat ez előtt a tábla előtt, mind adjuratus Prokator.

Die 6. Maii. Ma mene el innen, minekutánna predicatiót hallgatott volna a nagy templomban, főméltóságú Gróf Teleki Sámuel ő Excellentiája, két esztendőől fogva circiter királyi Commissarius a váradi districtusban, utazván Bécs felé egész háza népével, hogy Cancellariusi hivatalát kezdje folytatni. Szelid méltóság vala ez ezen a részen, meg lehet, hogy keményebb leszen helyébe Gróf Haller.

Die 3. Junii. A. 1787. tartaték itt Debreczenben mintegy fél superintendentialis gyűlés, a melyben tanácskoztak arról, mit feleljenek a felsőges Helytartó Tanácsnak arra a kérdésére, hogy valyon nem volna-e jó és szükséges az erdélyi mód szerint fő consistoriumot tartani? Tiszt. Szalai Sámuel uram ebbe elvétette az ugrást Miskólcon.

Die 1. Julii. Solemne jejunium cum universo Collegio habuimus ad horam 12-mam cultum publicum cum publica precatione et cantu peragendo. In actu precationis hoc quoque anno ego praeivi, ac in memoriam tacitus mihi revocavi, quod similes actus in Collegio nostro exercentur inde ab anno 1757. quo fulmine tactum fuit Auditorium minus et Dantsházi nomine nobilis adolescens enectus est ante 30 ab hinc annos. Nic. S.

Die 1. August. Váradra deputaltattam T. T. Collegáim által, hogy instáljak királyi Comissarius Hallerkői Haller József ő Excellentiája előtt azért, hogy elfogta a N. Tanács itthon a kaszállónkat.

Die 8. Aug. Fiscalis Kuti István uramnak adtam olvasni Robertson La Vie de Charles V. Volum. VI. Tom. III. — Visszajött halála után. — D. Sárvári Historiam seculi XVI. commodavi. — Reddidit.

Die 15. Septembr. Irtam Tiszt. Halász József superintendens Uramnak levelére választ Kocsra, Komárom vármegyébe s panaszkodtam némely most fenforgó dolgok eránt.

Die 25. Sept. Méltóságos Gróf s Vice Cancellarius Széki Teleki Sámuel eő Excellentiájához Bécsbe irtam levelet az eránt, hogy már elérkezett Londonból a könyv, a melyet az eő Excellentiája számára szereztettem Morrice Ur által, a méltóságos, — Evangeliumot az idegeneknél terjesztő Társaságnak secretariususa által.

1787. Die 19. Octobr. Pelsőci András uramnak a Collegium könyveieért a magaméból előre adtam 4 Rh. Forintot 1 krt erga refusionem. Refusum e.

Die 30. Novemb. D. V. Szabó dedi ad legendum Augustini Confessiones in 12-mo.

Die 18. Decemb. Habuerunt Examen Triennes et Biennes sub meo praesidio. Specimina profectuum ostendere ex Historia Assyriaci imperii ad Cap. VI. L. II-di, ex Palaestina et Atici vita.

1788. Die 10. Januarii Bethlen Miklós életének históriáját írásból sógor Veresmarti László uramnak adtam olvasni.

Die 21. Jan. Ma adta bé jelenlétünkbe nemz. ipam Baranyi Miklós uram a Tek. váradi káptalanba arról való fassióját, hogy énnekem hűséges szolgálatimért a törvény végezetivel kiadandó nemesi jószágból (a melyek a fiui ágat illetik) egy harmadrészt. Már expediáltatik erről a testimonialis a káptalan pecsétje alatt.

Die 26. Febr. Petito pro prorogando termino in Replica Nicolobara nyiana inclitae tabulae introprorrecta et alia de laesiva denominatione castiganda.

Die 3. Aprilis. Az alpereseknek felelete az ipam uram tabularis Processusába kezemhez jött.

Die 7. Aprilis. Ma végezőnk el közakarattól, hogy Jankovics Imre procuratorról lemondjunk itt a Tek. tábla előtt világos hűségtelességben utolérván őtet.

Die 15. Apr. Tiszt. Lévai Bálint uramnak adtam olvasni Molnár könyves Tárházát. 2. Tom.

Die 12. Maii. Tiszt. Ormós András Collega uramnak olvasni adtam ezeket a könyveket:

- 1) Confessio valis Agrinae.
- 2) Collectanea Hungaricarum rerum in 4-to.
- 3) Acta Synodi Tarcaliensi — Thordensis in 8-o.

Már visszaküldődtek, ad 25. Junii. S. M.

Die 3. Junii. Hogy a normat nationalis oskoláinkba bevegyük, fenyegetőző erős parancsolatja érkezett a Fels. Helytartó királyi Tanácsnak. A superintendentia gyűlésére halasztatott a felöle való szöllás. O tempora, o mores!

Die 4. Junii. Ma indulának el a pesti conferentiára, mely 8-va huius fog kezdődni, hogy a proiectált supremum Consistorium felállhatása

vagy fel nem állhatása felől conferáljanak. E részről mentek Tek. Rhédei Ferenc, Domokos Lajos urak s T. Hunyadi Ferenc uram. Mi lesz kimenetele? megvállik.

Die 22. Junii. Meghallván, hogy a derecskei reformátusok templokat bővítik: én jószántomból küldöttem ki 3, azaz három körmöci aranyakat ezen szükségeknek pótolására, s azt is megirtam, hogy egy-egy széknek mind a férfiak, mind az asszonyok között az árát le fogom fizetni, hogy azok legyenek maradékim számára. Küldöttem pedig ezeket Gyárfás Szabó István Ecclesiae Curator és bátyám kezéhez.

Die 29. Junii. Jeiunavimus cum Collegio.

1788 Die 15. julii. A királyi septemvirális Táblára irtunk a Praetensus Baranyi nevet adók és azt parodizálni láttató tabularis decreta-tiók ellen.

Die 16. Augusti. Szomorú hírünk érkezik, hogy a török a Banatusba Supanek és Ó-Orsova nevű városokba éjtszaka beütvén, a Devintz Regementjének egy Batalionát, circiter 3000 s 4000 emberét elvesztette, Oberstwachmeister Szentiványi itt veszett el szegény.

Die 31. August. A Norma és a Directio bevételére erősen szorítatik ez az ecclesia, Váradról a királyi Comissarius ide küldvén két Deputatust Pongrátz György és Sipos Sándor urakat. Ezek hol Tiszt. Superintendens, hol a magistratualis Senátorokat akarták melléjek venni, hogy együtt munkálódjanak, de azok reá nem állottak: azért die 1. Septembris re infecta visszamentenek. Verner Jakab is, a Scholarum nationalium Inspector velek együtt. Az ecclesia pedig 26 külső Elöljáróknak subscriptiójával Dissensusát munkájok ellen irásában jelentette, hogy ötet, a kinek tulajdona az oskola, hire nélkül akart vala valamit cselekedni a Deputatio. NB. Ez az irás szép példa lehet más Ekklezsiáknak is, hogy mint cselekedjenek., Lásd in Diario.

Die 11. et 12. Septembris Superintendentialis gyűlés tartatott és oka adódott annak, hogy a Superintendencia miért nem veheti bé a normát?

Die 23. Sept. Tek. Revicki József Assessor urnak adtam olvasásra az első tomusát Bethlen Farkas Erdély históriájának.

Die 29. octobr. Ma hallám meg, hogy Váradon a mely processusom foly a subalternum judicium előtt, N. Tordai István ellen, abba referensnek tétetett N. Szilágyi Sámuel uram. Már lészen hát valami belőle.

Die 27. Novembr. Hal meg nemz. ipam Baranyi Miklós uram, 6 és 7 óra közt reggel, életének 83-dik esztendejében.

1789. Die 7. Januarii. Pelsőci András uramnak a könyvek bekötésére előre adtam 2 Rh. forintot.

Die 8. Jan. D. Tégla si commodavi ad legendum Aeneae Sylvii Historiam Gothorum.

Die 13. Januarii. A gyászmente alá béllésnek egy kötés malra adtam 13. Rh. forintot erga refusionem.

Die 26. Jan. Globum terrestrem D. F. Őri oratoriae minoris Praeceptoru commodavi. Reddidit.

Die 21. Apr. Mai napon tartatott superintendentialis gyűlés végező ujonnan beadott instantiánkra, hogy a professori fixum salarium egyégyé legyen 500 Rh forint, megmaradván az eddig való accessoriumok is. Hat jelenlevő Esperestek voxával végeztetett ez az egyenes és igazságos dolog.

1789. Die 28. Maii. Deputáltatván mind három Collegáimtól Szoboszlóra, Tiszt. Senior Halmi István uramhoz, hogy a minapi decisiójáról a venerabilis Superintendentiának a Professoratus dolgában, mind Testimonialist hozzak, mind pedig Commissiót a Collegium seniorára a szükséges erogatio felől, azt e mai napon véghezvittem, jó ígéretet hozván vissza; — a magam kocsiján és lovaimon oda kirándulván s estére vissza is jövén. S. M. m. k.

Die 13. Junii. A familia ládája elvivődött Baranyi Mihálytól sógor Veresmarti László uramhoz.

Die 27. Junii. A Tek. Nemes debreceni tanács előtt voltam s arról megkérdeztem, hogy honnan s kitől hallottam Borbély Baranyi Miklós sógoromnak, azokat a Felsőleges Mirály ellen való szavait, a melyeket a reprotestationba bétettem? Előadtam, hogy mind a feleségem Baranyi Erzsébet asszony, mind én magam hallottuk Jakab Istvánnétől Fodor Zsuzsánna asszonytól.

Die 5. Julii. A Collegiumbeli ifjusággal együtt bőjtöltünk és a 12 órai isteni tiszteleten magam szolgáltam s könyörgöttem, közönséges helyen, a nagy Aditoriumban.

Die 13. julii. A veres toronyra a gomb feltevődött vallásunkon való magyar ácsoktól. Duret in aevum!

Die 14. julii. Sógor Baranyi Mihály a Dravitzkiana Executióba elállván a sententia mellől és a Contractusba lekötött jószág mellől. Bort vett által valami 2685 forintokig hirünk, tudásunk és megegyezésünk ellen.

Die 13. Augusti. Ma adám bé 5, azaz öt atyafiaknak a Protestatióját a Tek. Tábla eleibe, a felől. hogy Baranyi Mihály negyedmagával a Plenipotentiarisságomat revocalni s az irásokat s leveleket kezemből kivenni akarták. Ment ez be sub Nro. 2662.

Die 24. Augusti. Ketten Veresmarti László sógor urammal bementünk Tek. Messena Sándor consul és bíró urhoz, hogy szó-

val is declaráljuk, hogy törvény útján nem kívánjuk folytatni azt az osztályt, a melyhez atyafiságon fogunk. Akkor Messena ur még maga kérte meg Veresmarti László uramat, hogy menjen el Baranyai Mihály uramhoz és hívja még egyszer az atyafiságos osztályra.

Die 25-dik Augusti. el is ment eő kegyelme Baranyai Mihály uramhoz; de semmi hajlandóságot nem mutatott az atyafiságos osztályba való megjelenésre.

Die 31. Augusti. Kinálta meg exmissus senator uraimékat a fiam Sinai Gábor, hogy az originale Documentumokat comportálják a leirott copiákkal. De azt mondották: nem érkeznek.

Die 10. Novembris voltunk ketten Veresmarti László sógor urammal Tek. Messena Sándor urnál, megtudni, hogy hová lett a mi Timariana relatio ellen még 5-ta Octobris a. c. beadott Protestation? Azt mondotta nem egyszer, hogy arról a protestatorul nem tud semmit, végére jár és előkeresteti és haza küldi s ugy jött osztán haza 12. Novembris.

1789. Die 31. Decembris. Gubernat Assistens ur, Váradról, a Tek. Subalternum judicium Praesésének, Tek. Tokodi György urnak commissiójára hozánk érkezett, hogy inquisitiókat peragálljon némely osztályos Atyafiak ellen részünkről.

1791. Die 2. Maii. Ez nap tartattatott superintendentialis gyűlésben választattam és felszenteltetem Superintendensének a Tiszántullevő ref. Ecclesiáknak. Vide Acta.

Die 8. Maii. Compactor Pelsőci uramnak adtam 6, azaz hat német forintot a számomra békötött könyvek árába. Végére kell menni, ha esik-e annyi én reám.

A „Házi és uti ó és új Kalendarium“-ban foglalt jegyzetek eddig terjednek.

(Folytatása követk.)

Közli: **Rác Károly.**

Egyházi krónika.

Németország. — A római kath. püspökök nyilatkozata a poroszországi egyházügyi mozgalmak ellen. — A polgári házasság ügye. — Alsó rajnai evang. lelkészek értekezlete. — Szűz Mária megjelenése Elzászban. — Menzel Farkas halála.

Azon poroszországi római katolikus püspökök, akik nem sokkal ezelőtt Fuldában gyűltek össze, azon egyházi mozgalmak feletti tanácskozás végett, amelyeket az általunk is többször emlegetett törvényter-

vek idéztek elő, — tanácskozásaik eredményét egy terjedelmes szózatban adták tudtul az alattok lévő klérusnak és minden hívőknek. Azt mondják, hogy a vész, amely az egyházat fenyegeti, rendkívül nagy; a porosz római kath. egyháznak a pápától, a klérusnak és a népnek a püspököktől való elszakasztatása az egyház lealáztatását és szétromboltatását fogná eredményezni. Az öskeresztyénség nagy üldöztetéseitől fogva soha nem volt még az egyház az emberektől anyira elhagyatva, mint most. Ők mindemellett is, bármi törtéjék, kötelességeiket szigoruan és hiven teljesíteni fogják. Minden kétséges esetben ezentul is úgy folyamodnak a pápához, mint eddig; lelkészeknek csak azt ösmerik el, akit ők, mint püspökök szabályszerüleg hatalmaztak fel a lelkészi tisztre; nyiltan kimondják, s ez a legfontosabb, hogy mindazokat, akik a püspöki széktől az államhoz appellálnak, — amint t. i. az új törvény kívánja. — tüstént az exkommunikáció büntetésével fogják sújtani, stb. stb. A feszültség s nemcsak a klérus, de néhol a római kath. nép és egyesek részéről is az elkeseredés igennagy. — Sokan úgy vélik, hogy a porosz kormány, a már mindkét házon keresztülment s nem sokára szentesítendő törvényt, oly tapintatosan fogja alkalmazni és végrehajtani, hogy a zsarnoki elnyomás elleni panasz minélelebb elnémuljon.

A porosz országgyűlés, a polgári házasság behozása ügyében hozzá benyújtott törvénytervet, egy bizottságnak adta ki vizsgálat végett. A lapok közül némelyik már bizonyosnak s egyszersmind kívánatosnak és üdvösnek is tartja a kötelező polgári házasság törvényes behozatalát. Ámde többek közt a „Neue evang. Kirchenzeitung“, amely jelenleg a legtekintélyesebb protestáns egyházi lapok egyike külföldön, határozottan sürgeti, sőt követeli, hogy az országgyűlési bizottság döntő érveket hozzon fel amellet, hogy valóban és egyedül a kötelező polgári házasság az, amelyet a közjó kíván. Nevezett lap teljes tökéletesen elégnék tartaná a kiségitő polgári házasságot (Hülfscivilhe), amelyet ő megkülönböztett mind az ugynevezett fakultatív; mind a North-Civil-házasságtól. Ezekre jó magyar nevet találni hamarjában nem tudunk. — Azt fejtegeti az említett lap, hogy épen a kötelező polgári házasság behozatala, sokkal több rosztat mint jót fog szülni és pedig nagyobb mérvben az állam mint az egyház számára.

Az alsó rajnavidéki evang. lelkészek a mult május hó 8-dikán tarták értekezletüket. Wald-i lelkész Dr. Thönes a poroszországi egyházügyi törvény-tervekről értekezett. Kifejtette, hogy a porosz állam ezen lépésre egyenesen kényszerülve volt, az ultramontanizmus türhetlen kihívásai által. Azt, hogy a törvény csak a róm. kath., ne pedig egyszersmind a protestáns egyházat is érdekelje, szerinte kívánni nem lehetett; s ő hiszi, hogy az evang. egyház, a törvény korlátai között, saját fogalmához hiven, ezentul is szabadon mozoghat. — Az előadás alaptételei igenélénken és tüzetesen megvitattattak; a nagy többség által helybenhagyattak; végül pedig kifejezték, hogy ha most már nem tesznek is, de ezentul kifogást fognának tenni az ellen, ha az államkormány, az ily törvényterveket, az egyházi hatóságokkal előlegesen nem közölné.

Ugy látszik, hogy a francia nép, mely a legközelebbi háboruban oly szerencsétlen volt, főleg két helyről várja sorsának fordulását, t. i. szüz Máriától és a hadseregtől. A háboru óta több ízben megjelent Fran-

ciaországban Mária, formaszerint és testileg, csudákat tett, színről színre látták őt sok százak s ezerek. Innen a népes és imponans búcsújárások. Egy pár héttel ezelőtt Elzászban is, Saarburg mellett egy faluban, valaki rendkívüli forrongásba hozta a népet, azt állítván, hogy „itt van az Isten anyja“; ő valósággal színről színre látta azt. stb. A nép kicsődült, de nem látott semmit sem s csakhamar kitünt, hogy egy oly gonosz zsebmetsző bolondította el az embereket, akit akkortájtban bocsátottak ki a fegyházból.

Menzel Farkas nagyhirű német író, folyó évi ápril 25-dikén halt meg Stuttgartban, életének 75-dik évében. Sirja felett Kapff praelát beszélt s megjegyzé, hogy korunkban nem sok ember van a ki többet írt s kevés aki többet olvasott volna mint Menzel. Igen termékeny író s amellet nagyon szenvedélyes kritikus volt ő. Egykor Göthét is keményen megtámadta. Művei közt sok gyorsan készült és felületes van; de különösen egyik történelmi munkája: „Geschichte der Deutschen“, maradandó becslének tartatik. — Szilárd német hazafi és buzgó protestáns volt; a jezsuitákat és ultramontánokat élte estvéjén is folyvást ostromolta. Meghagyta, hogy temetése egyszerű legyen s róla minél kevesebbet beszéljenek, azt azonban, mindenesetre említsék fel, hogy ő „mint hívő keresztényén élt és halt meg.“

Anglia. A ritualizmus vagyis római katolikus ceremóniák nagy terjedése az államegyházban.

A „Daily Telegraph“ tekintélyes lap egyik munkatársa, a jelenévi nagy héten azon fáradságot vette magának, hogy Cötörtökön és Pénteken, Londonban több templomot sorra járt, és pedig nemcsak a gazdagok hanem a szegények által látogatottakat is, hogy az istenitiszteleti ceremóniákat figyelmesen megszemlélhesse; s im azt tapasztalta, hogy a római katolikus ceremóniák az újabb időkben igen erős terjedést nyertek. A cifra papi ruhák folytonos változtatása, gyakori tömjénezés, miscsengetyűk, térdhajtogatás az oltár előtt, zászlók, feszületek és több efélék, mind szemlélhetők valának. Mindez pedig történik magának az angol államegyháznak közttekintélyű szertartási szabályzata a Common Prayerbook ellenére, a melyben a szertartásokra nézve, még igen mérsékelt elv foglaltatik. — A szertartásokkal együtt terjednek az evangéliommal legellenkezőbb római katolikus dogmák is. Az angol római katolikusok lapjából, a Weekly Registerből azt idézi a „N. Ev. Kz.“, hogy ezelőtt 2—3 évvel még, a ritualisták közt egyetlen egy sem volt, a ki a legnagyobb megvetéssel ne szólott volna Mária szeplőtlen fogantatásáról; most pedig már alig van egy-kettő, a ki ezen tant ne vallaná és széltire ne hirdetné. Így van a dolog a holtakérti imádkozásra és a miseáldozatra s más egyebekre nevezve is. Igaz, hogy vannak tekintélyes egyesek és irodalmi közlönyök stb., amelyek ezen mozgalomnak határozottan ellene állanak; de más részről, méltó fájdalommal és kárhozzatással jegyzik meg, hogy ezideig maga az anglikán egyházi legfőbb hatóság is, nagyon lágymelegen viselte magát ez ügyben. Mindezek folytán méltán izgatnak némelyek oda, hogy az anglikán vagy episkopális egyház államegyházi jellemét meg kell szüntetni. — Mindezekben s a mult és jelen idők több hasonló példáiban, nem kevés tanulság foglaltatik reánk ma-

gyar reformátusokra nézve sem. Hogy t. i. saját egyházunk elveihez híven, ovakodjunk a ceremonióktól, mert ahova azok egyszer beteszik lábukat, folytonos terjedések meggátolhatatlan s magukkal viszik be, a mi elveinkkel ellenkező idegen tanokat is. Tőlünk teljes nyugodttsággal követheti bármely felekezet, saját szertartásait, semmi közzünk hozzá; de nekünk, saját körünkben, legcélszerűbb megmaradni a puritán elvnel, azaz az isteni tisztelet s egyházi élet mezején semmi olyat nem tenni, aminek határozott alapja nincs az új szövetség s szent iratokban.

Ausztria. — Intézkedések evangel. egyházi érdekekben, a világkiállítás idejére.

Londonban és Párisban annak idejében megvala engedve, hogy a kiállítási területen, egy saját helyiség legyen felszerelve protestáns egyházi érdekek, találkozás, eszmecsere stb. számára. Ez Bécsben nem engedtetett meg. Találkozási helyül tehát, a különböző nemzet és felekezetbeli mindenféle protestánsok vagy evangélikusok számára, a bécsi „keresztyén ifjuegylet“ helyisége van kitűzve: Wieden, Waltergasse 8, 2. Stock, Thür 10, Bey Herrn Daniel Schwegler. Tudakozódni lehet még, Millard Eduard és Häfelfinger Heinrich uraknál, az angol biblia terjesztő társulat rendes helyiségén: Elisabeth-strasse, 7. — Evangélikus isteni tisztelet tartatik a kiállítás ideje alatt: angol nyelven, az alsó ausztriai iparegylet termében; francia nyelven a ref. templomban, Stadt, Dorotheergasse; német nyelven a lutherán és ref. templomban és a Gumpendorf külvárosi evang. templomban; ezeken kívül felváltva német, magyar és szláv nyelven, a helyőrségi ev. templomban, Garnisonskirche, Alservorstadt. Ugyanitt tartatik az amerikai anglikánok számára is isteni tisztelet. — Az evangel. theologiai fakultás helyisége: Alservorstadt, Mariannengasse, nro. 25. — Mindezek szolgáljanak némi gyakorlati tájékozásul Bécsben megfordulandó s a vallásos élet iránt érdeklődő hitfeleink számára, egyszersmind tanulságul arra nézve, hogy im a külföldi nagy nemzetek protestáns fiai, a világkiállítás alkalmával sem felejtkeznek el Istenről s vallásukról.

Északamerika. Az evangélikus szövetség nagy gyűlése ügyében előleges intézkedések.

Említett nagy gyűlés tartásának ideje, immár határozottan, folyó évi október 2—12 napjaira van kitűzve, mint említettük, New-Jork-ba. — Meghivottaknak tekinthetik magukat mindazok, kik az evangélikus szövetség alaptételeit magukénak vallják. Ily alaptételek a többek közt: a szent írás Istentől ihlettetése, tekintélye és elégség-volta; a szent írásban való vizsgálódás joga és kötelessége; az isteni szent háromság; a váltság munkája; a lélek halhatatlansága; a test feltámadása. stb. — Már az eddigi bejelentések szerént is, a föld minden művelt államából lesznek tagok. A kor legfontosabb vallási, egyházi és társadalmi kérdései felett előadások és vitatkozások tartatnak. Különböző országok egyházi s vallásos állapotáról részletes ismertetések adatnak elő. Isteni tisztelet

több különböző nyelveken rendszerént tartatik. — Előadások tartására már előlegesen fel vannak jegyezve a többek közt: Hoffmann berlini generalsuperintendens, Christlieb bonni, Tischendorf lipcsei, Goltz königsbergi, Osterzee utrechtli tanárok, és még az oly sokat emlegetett Hyacint vagyis Loyson Károly is.

Iskolaügyi krónika

Németország. — Tanítók készüllete a bécsi világkiállítás látogatására.

Poroszország technikai tanintézetei 83 tanítót küldenek a bécsi világkiállítás szakértő meg szemlélésére. Ezekon kívül még 189 porosz tanító jelentkezett e célra, az ez ügyben működő központi bizottságnál Berlinben. A minisztérium is a maga részéről, szinte számos tanítókat szándékszik küldeni. — Bajorországban bizottság alakult avégre, hogy pénzt gyűjtson a kiállítást meglátogatni szándékozó tanítók számára. — Szászországban a lipcsei városi hatóság, mint ilyen, két tanítót, két technikai hivatalnokot s 12 iparos segédet küld saját kebeléből Bécsbe. Ezen kívül Szászország több pontján szintén intézkedések tétettek Bécsbe menendő elemi és középiskolai tanítók segítése végett.

Helvétzia. — Intézkedések a bécsi kiállítást meglátogatni szándékozó tanítók érdekében.

A helvét szövetségtanácshoz folyamodás intéztetett, hogy miként a kézmivesekre, ugy a tanítókra nézve is államhatóságilag intézkedjék a végre, hogy a bécsi világkiállítást, melynek tekintélyes iskolai osztálya is lesz, a tanítók is minél kevesebb költséggel látogathassák. E végett minden kántonból pontosan összeírják a kiállításra szándékozó tanítókat s ugy intézkednek, hogy ezek kisebb társaságokban utazzanak; így pl. hogy ha 200 tanító vállalkozik, ezek tiz utazó társaságot alkossanak, s bécsi tartózkodásuk idejére mind szállás, mind ellátás dolgában, előlegesen biztosítva legyenek. — Az egész Helvétziában, a nép minden osztályában igen nagy a készüllet Bécs felé.

Ausztria. Előleges iskolai kiállítás. — Magának a nagy kiállítás iskolai részének alaprajza.

Az osztrák kormány részéről igen bölcs gondolat volt az, hogy az iskolai élet mezejéről egy oly előleges kiállítást rendezett, a melyben az ausztriai tartományok minden foku tanintézetei képviselve legyenek. E kiállítás már mártzius végén meg volt nyitva, — Wasa-gasse, — az állami realgymnasium termeiben. Itt vannak tehát külön-külön termék-

ben: a gyermekkertek; az elemi iskolák, nemcsak mindenféle tanszerekkel s tornakészülteikkel, de a gyermekek rajzaival, írásaival, fogalmazványaival stb. Legnagyobb tért foglalnak el a középiskolák tanszerei; ezek termében látható egy nagy albumbau az ausztriai közoktatás jeleu állásának kimutatása is. — Ide mellékelve látható az ausztriai gyógyszerészegyletének nagyszerű növénygyűjteménye. — Végre az egyetem mezejéről különösen kiemelik a világhírű Hyrtl tanárnak páratlan tökélyű anatómiai készülékeit s a nagyszerű növény-kövületi gyűjteményeket.

A mi már a közoktatási vagy iskolai ügyet, magában a nagy világiállításban illeti: erről csak azt mondhatjuk, hogy itt, megtestesülve szemlélhető az, hogy miként áll jelenleg a közoktatás ügye a föld művelt államaiban. A kiállítás ezen osztályához is egy külön vezérkönyvet adott ki az illető bizottság: Erläuterungen zum Special-Programm für die Gruppe 26, Abtheilung B. Unterrichtswesen. Ezen kiállítás alosztályai a következők: iskolai épületek és iskolai szerelvények; tanítási eszközök; iskolai könyvtár; tanulási eszközök; tanulók munkái. Mindezeknek egyes részleteiről és egyeteméről az említett vezérkönyv kellő felvilágosítást ad. stb. — Mindezeket így értve, valóban nagyon szomorú dolog lenne, ha a magyar protestáns iskolák sem kiállítók, sem kellő számu látogatók és szakértő tanulmányozók által nem lennének képviselve, e hozzánk most oly közel eső nagyszerű világkiállításon!

Rövid irodalmi szemle.

Imakönyv, templomi használatra. Irta Albert János tordai unitárius lelkész és tanár. Kolozsvár. Stein. 1873, 8 rétv; 8 és 276 lap. Ára 2 frt 10 kr.

Tiszta, világos bibliai nyelven irt imák, melyeknek közrebocsátásával szerző kitünő szolgálatot tett az illető köröknek. Vannak a gyűjteményben hétköznapi, töredelmes, ünnepi és alkalmi imák. — A nyomdai kiállítás teljesen kielégítő.

Aigner Lajos pesti kiadó könyvárus aláírást hirtet Senecának hat jeles értekezésére, melyeket a magyar irodalom egyik veteránja s magyar tud. akadémiai rendes tag Zsoldos Ignác ur fordított magyarra. A mintegy 12—14 ivnyi diszes kiállításu munka előfizetési ára 2 frt. Megjelenendő volt folyó évi május hó végén.

Gyöngyösi Sámuel ref. lelkész ur előfizetést hirtet „Magyar protestáns egyházi szónoklatok“ című s két vagy három füzetben, 30 nyomott ivre terjedendő művére. Az előfizetési ár 3 forint, a mely szerzőhöz Nagy-Kállóba, f. évi július első napjáig küldendő be.

Külföldi könyvészet.

Weiss, Prof. Dr. Bernh. Lehrbuch der biblischen Theologie des neuen Testaments. Zweite vollständig umgearbeitete Auflage. Berlin. Herz. 1873. — 3 tallér 20 gar.

Zittel, Die Entstehung der Bibel. — Karlsruhe, Braun. 1 tallér.

Lüdemann, Die Anthropologie des Apostels Paulus, und ihre Stellung innerhalb seiner Heilslehre. Nach den vier Hauptbriefen. Kiel. Univ. Buchh. 1 tall. 24 gar.

Hausrath Prof. Dr. A. Der Apostel Paulus 2-te vermehrte Aufl. mit 2 lith. Karten. Heidelberg. Bassermann. 2 tall.

Holtzmann, Kritik der Epheser und Kolosser Briefe auf Grund einer Analysis ihres Verwandtschaftsverhältnisses. Leipzig. Engelmann. 2 tall. 7 gar. 6 pfen.

Wittichen, Die Idee des Reiches Gottes. Beitrag zur biblischen Theologie, insbes. Synoptische Reden Jesu. Göttingen. Dieterich. 1 tall. 10 gar.

Theiner et Miklosich, Monumenta Spectantia ad unionem ecclesiarum Graecae et Romanae, majorem partem ex sanctioribus Vaticani tabulariis. Vindobonae. Braumüller. 1 tall.

Grünhagen, Die Hussitenkriege der Schlesier 1420—1435. Breslau. Hirt. 2 tall. 10 gar.

Wunderlich, Die Reformatoren des 14, 15 und 16. Jahrhunderts. In chronolog. Reihenfolge dargestellt. Langensaltze. Schulbuchhandlung. 7 gar. 6 pfen.

Kahnis Dr. Die deutsche Reformation. Erster B. Leipzig. Dörfli u. Franke. 2 tall.

Hugues E. Histoire de la Restauration du Protestantism en France, au 18 Siecle. 2 vols. Paris. Levy. 15 frank.

Naville, St. Augustin. Etude sur le development de sa pensee jusqu'a l'epoque d. s. Ordination. Paris. Sandoz. 26 1/4 frank.

Williams, Welch Calvinistic methodism. An historical Sketch. London. 3 1/2 shilling.

Basaroff, Die russische orthodoxe Kirche. Ein Umriss ihrer Entstehung und ihres Lebens. — Stuttgart. Grüninger. 10 gar.

Beck, Die christl. Liebeslehre. Fortsetzung des Leitfadens der christl. Glaubenslehre. 1. Abtheilung. — Stuttgart. Steinkopf. 1 tall. 6 gar.

Reiff, theol. Lehrer an der Missions-Anstalt in Basel, Die christliche Glaubenslehre Grundlage der christlichen Weltanschauung. 2 Bde. Basel. Bahnmeyer. 3 tall.

Hendewerk, Die biblische Metaphysik und der Realismus des Christenthums. Königsberg. Koch. 7 gar. 6 pfen.

Harms, Weissagung und Erfüllung. Leipzig. Naumann. 20 gar.